

Opbouwwerk Brussel 75

Nieuws uit RisoBrussel

V. U.: Rohnny Buyens, Antwerpsesteenweg 295, 1000 Brussel
Driemaandelijks informatieblad – Juni 2002, Jaargang 18

Editoriaal

Het is de commentatoren op de studievoormiddag van RisoBrussel van 1 maart ll. niet ontgaan dat het opbouwwerk in Brussel zijn bijdrage tot de stadontwikkeling kadert in de strijd tegen de voortschrijdende maatschappelijke dualisering. Dat we in stedelijke ontwikkelingen belangenconflicten met winnaars en verliezers centraal stellen, dat we ons werk ethisch funderen vanuit het begrip sociale rechtvaardigheid, dat we bewonersparticipatie situeren in een proces van democratische besluitvorming: dat alles kon op instemming rekenen.

Toch werden ook een aantal bedenkingen, pertinente vragen en waarschuwingen geuit. Al hebben we oog voor de structurele aspecten van de armoedeproblematiek, het valt op hoe we ons terugplooiën op leefbaarheidproblemen in de wijk. Nog afgezien het feit dat dit begrip door ontwikkelingen in Nederland een kwalijke geur gekregen heeft, rijst de vraag of het denken in termen van leefbaarheid niet afsluit van wijkoverstijgende processen. Vanuit leefbaarheid dreigt dualisering niet meer gedacht te kunnen worden.

Bij de stelling dat de stedelijke overheid zich meer en meer als ondernemer gaat opstellen werd een aardige link gelegd met het welzijnswerk/opbouwwerk zelf. Ook in die sectoren nemen economisering en vermarkting hand over hand toe. Meetbaarheid primeert. Ultieme illustratie is de verplichting om in een meerjarenplan alle doelstellingen met indicatoren te verbinden, ook waar het minder grijpbare participatieprocessen betreft.

We werden ook uitgenodigd eens te onderzoeken of we conform onze opstelling wel de moed hadden om consequent op te komen voor de meest kwetsbaren in de samenleving. Aan wiens kant gaan we bvb. staan als het er op aankomt de veiligheid in de buurt te thematiseren? Is er bij consensus wel altijd sprake van consensus of komen daarin bepaalde belangen op het voorplan ten koste van andere belangen die naar de marge worden geduwd? In een zelfde context dringt zich een gewetensonderzoek op naar onze samenwerkingsverbanden. Hebben wij de moed daarin selectief te zijn en stop te zeggen als we onze eigenheid in die samenwerking niet meer herkennen?

Er was veel te doen omtrent de notie sociale cohesie. Ook hier komt het consensusmodel om de hoek kijken. Er werd gewaarschuwd voor een soort ethisch baldakijn waar iedereen zich onder zou moeten plaatsen, op straffe van de verbanning naar de marge voor wie zich daaronder niet laat leiden. Opbouwwerk moet zich niet teveel inlaten met waardendiscussies, tenzij ter verdediging van die waarden waar grondrechten als vrijheid, gelijkheid en solidariteit in het geding zijn. Opnieuw komt het op belangenverdediging aan en eerder dan te streven naar een verkeerd begrepen sociale cohesie moet opbouwwerk werk maken van empowerment: een stem geven aan groepen, zodat zij hun „mannetje” kunnen staan. Hiermee komen we op de sluitsteen van de opbouwwerkconstructie: bewonersparticipatie in de optiek van democratische besluitvorming. Participatie moet voor het opbouwwerk meer zijn dan enkel een methodiek die een instrument wordt voor andere dan democratische doeleinden (ast).

Naar een nieuw meerjarenplan

Foto: Michel Demol

Verslag van een studievoormiddag

1 maart was een scharniermoment in de opmaak van het meerjarenplan 2003-2008 van RisoBrussel. In de voormiddag bogen bestuursleden-vrijwilligers, professionelen en een aantal genodigden zich over onze visie op de grootstad (in het jargon: externe omgevingsanalyse) en op de rol die het opbouwwerk overeenkomstig hoort te spelen (strategische doelstellingen). Daarbij werden enkele werkteksten door deskundigen van commentaar voorzien en in plenum bediscussieerd. De diverse bijdragen en het verslag van de discussie kan men hierna in extenso lezen.

Wijkontwikkeling, armoedebestrijding en de rol van het opbouwwerk

In het kader van het meerjarenplan dient Riso-Brussel een omgevingsanalyse te maken. Wat ik vandaag wil presenteren is ons algemeen zicht op Brussel, vanuit onze specifieke missie. In haar missie neemt RisoBrussel zich voor bewonersbelangen te ondersteunen in het kader van de sociale wijkontwikkeling. Het gaat daarbij om wat wij noemen de kansarme of achtergestelde bewoner. In die zin zal de omgevingsanalyse bepaald worden door die missie. Dit is wel een verenging want ik vermoed dat een andere organisatie met een andere missie een andere kijk zal hebben op Brussel. Wij bekijken Brussel dus voornamelijk in functie van de armoede en de leefbaarheid en we gaan na in hoeverre wijkontwikkelingsprogramma's bijdragen tot een bestrijding van die armoede. Dit is onze invalshoek.

Ik wil me beperken tot een viertal observaties of krachtlijnen met betrekking tot de duurzaamheid van de armoede; de globale effecten van wijkontwikkelingsinitiatieven; de rol van de stedelijke overheid in die initiatieven, maar dan in relatie tot bovenstedelijke evoluties die op Brussel afkomen; de effecten van die evoluties op mensen die in achtergestelde wijken wonen en verondersteld worden daar samen te leven.

Aansluitend staan we kort stil bij de algemene opdracht van het opbouwwerk.

Duurzaamheid van armoede en achterstelling.

In een van de laatste armoederapporten die over Brussel verschenen in opdracht van de Gewestregering wordt gesteld dat in Brussel ongeveer 114.000 mensen rond, op of onder de armoedegrens leven. Dat is ongeveer 12 % van de bevolking. Zelf zijn we er in geslaagd om de SIF-indicatoren die in Vlaanderen de armoede normeren ook voor Brussel te reconstrueren. Men kan zich daarin vergewissen van de omvang en de concentratie van de armoede in Brussel in vergelijkingen met steden als Antwerpen en Gent. Een van de grote tendensen in het armoedebestrijdingsdebat nu is dat ten gevolge van de conjunctuur de armoede iets ver-

mindert maar dat in tegenstelling daarmee de polarisatie tussen arm en rijk voortdurend toeneemt. Dit werd onlangs nog gesteld bij de voorstelling van het armoederapport 2002 van de UIA. Dit kunnen we ook vaststellen in Brussel. Het inkomen stijgt er globaal genomen licht, maar het inkomen van armen daalt er verder ten opzichte van het inkomen van meer begoeden. Het aantal mensen met de laagste inkomens in arme wijken stijgt sneller dan het aantal met de hoogste inkomens in betere wijken. Dit alles wijst erop dat deze kloof zich in Brussel verder uitdiept en dat ze ook territoriaal wordt bepaald. In Brussel bevond zich traditioneel rijk in de periferie en arm in het stadscentrum en de negentiende-eeuwse gordel daar rond.

We stellen vast, zeker ook onder invloed van wijkontwikkelingsprogramma's, waar we het aanstonds over zullen hebben, dat die tegenstellingen zich ook gaan manifesteren in wat altijd de achtergestelde wijken in Brussel werden genoemd. Een vergelijking van armoedekaarten, opgemaakt op twee ver van mekaar liggende tijdstippen wijst reeds in die richting. Leg de kaart van de Kestelootstudie uit 1998 op deze van de Koning Boudewijnstichting uit 1984 en beide vallen grotendeels samen. De armoedezone uit 1984 is wel geërodeerd en in zijn grenzen aangetast. Een verkenning op het terrein leert dat er meer aan de hand is dan verschillen in cartografische weergave tengevolge van (verfijnde) onderzoekstechnieken. In de grensgebieden zijn er assen en zones opgewaardeerd of in opwaardering. Ik geef als voorbeeld de Bijstandswijk, de Dansaert- en Begijnhofwijk, delen van de Noordwijk, de as van de Leopold II-laan, de onmiddellijke omgeving van het Zuidstation. Het publiek waar wij vroeger mee werkten is in sommige van deze zones grotendeels verdwenen, echter om elders opnieuw

Foto: Michel Demol

op te duiken en in meer precare omstandigheden een zelfde leven te beginnen. Er zijn namelijk nog een aantal wijken die minder strategisch liggen in de stad, maar waar de concentratie van armoede nog toeneemt. Te denken valt aan de Oude Noordwijk, de Brabantwijk in Schaarbeek, sommige delen van Oud-Molenbeek en Kuregem. Het zijn de zogenaamde risicowijken waar C. Kesteloot in recent onderzoek gewag van maakt. Het naast mekaar bestaan van deze twee soorten wijken wijst er op hoe de tegenstellingen, die zich aanvankelijk uittekenden tussen het centrum en de periferie, zich nu ook binnen het centrum manifesteren. Bovendien krijgen we een aantal wijken die zwaar onder druk staan. De Anneessenswijk is op dit moment zo'n wijk.

In deze context klinkt het misschien wat ironisch: in een tijd waarin men spreekt over duurzame ontwikkeling blijkt het enige echte duurzame de armoede zelf te zijn. Het duurzaamste verschijnsel in het licht van armoedebestrijding als bijdrage tot duurzame ontwikkeling is de armoede zelf!

Globale effecten van wijkontwikkelingsinitiatieven als instrumenten van armoedebestrijding.

De overheid heeft de wijken ontdekt. Men herinnert zich hoe na een zwarte zondag Jean-Luc Dehaene opriep om in de wijken te gaan werken. Vanuit politiek oogpunt bekeken is de concentratie van armoede dermate disfunctioneel geworden dat er echt een bedreiging vanuit gaat in verband met de maatschappelijke stabiliteit.

Het instrumentarium van de wijkontwikkeling – en ik ga er allemaal niet zolang bij blijven stilstaan – is uiteindelijk veel uitgebreider dan het instrumentarium dat zeer zichtbaar is en wat echt „in the picture” staat, met name de geïntegreerde wijkontwikkeling: Samenlevingsinitiatieven, wijkcontracten, sociaal impulsfonds etc De diverse premiestelsels horen daar bijvoorbeeld ook bij, ofschoon hun werking veel meer onder de oppervlakte blijft. Wanneer je bijvoorbeeld de renovatiepremies aan particulieren over de periode 1990-1997 in kaart brengt, dan zie je hoe die premies heel sterk ingewerkt hebben op de negentiende eeuwse gordel en de binnenstad. Echter, ook de

gegoede klassen in de periferiegemeenten hebben er profijt uit getrokken.

Onderzoekers, die zich de afgelopen jaren bezig hielden met de evaluatie van deze wijkontwikkelingsprogramma's, spreken een tamelijk hard oordeel uit over die initiatieven, niet wanneer je ze beschouwd vanuit het perspectief van de wijkontwikkeling zelf, maar vanuit het perspectief van armoedebestrijding. Hun conclusie is dat ze bij de overheid geen reële wil zien om in te grijpen op die plaatsen waar de crisis het hardst toeslaat. Vooral waar veel allochtonen wonen was bij de aanvang van de programma's niet meteen de wil om veel te investeren. Ofwel zeggen ze dat die maatregelen vooral inwerken op de periferie van de kansarme gebieden, ofwel dat die gericht zijn op bevolkingsgroepen met een gemiddeld sociaal statuut. Vooral premies lijken op die groepen afgestemd. Maar ook in de wijkcontracten, en met name de volgorde waarin de diverse generaties mekaar opvolgen, zien ze bepaalde territoriale voorkeuren en een gang naar effectbejag en zichtbaarheid. Een andere kritiek betreft het feit dat ze te zeer van bovenaf en te weinig vanuit lokale behoeften worden gedirigeerd. Gekend is de cascade geweest, gemeente, buurt, (bewoners) binnen de grenzen van een vooraf bepaald budget.

Vanuit RisoBrussel willen we enigszins nuanceren en minder hard zijn ten aanzien van wat nu gebeurt, zeker in het kader van de wijkcontracten. Er is een evolutie merkbaar in de dirigistische aanpak. De plaatselijke commissies voor geïntegreerde ontwikkeling bieden in principe meer ruimte voor bewonersinspraak. Waar in de eerste generatie wijkcontracten het zgn. sociale luik veeleer een lachertje was, is er nu een evolutie merkbaar in bvb. stijgende budgetten.

Wij vinden die wijkcontracten ook en vooral belangrijk wanneer ze landen in die wijken die niet strategisch gelegen zijn, die minder aantrekkelijk zijn voor de buitenwacht om er te komen wonen. Men zou dit de wijken van de toekomst kunnen noemen, waar het multiculturele een plaats krijgt, waar de ene bevolkingsgroep niet de wijk koloniseert ten koste van een andere die er vervolgens uit verdreven wordt. Wanneer de overheid echt op die wijken gaat mikken, denken we dat ze werkelijk haar herverdelende rol gaat opnemen. Tactisch is

het belangrijk dat we wijkcontracten op die plaatsen blijven verdedigen.

Nochtans, en dit is iets dat men kan aantreffen in de lange inleiding op het huidige ontwerp van Gewestelijk Ontwikkelingsplan, wordt erkend dat in wijken die minder strategisch liggen – men wijst op het voorbeeld van Molenbeek – ofschoon straten, pleinen en woningen opgewaardeerd worden, de sociale indicatoren er verder op achteruit gaan.

Dat wijst ons sowieso op de grenzen van wijkontwikkeling. Wijkontwikkeling als vorm van armoedebestrijding heeft beperkingen als die niet gepaard gaat met een wijkoverstijgende sociale politiek. Als er ten tweede ook concurrerende motieven meespelen. Zo'n motief is het aantrekken van een bemiddeld publiek. Dan is er wel sprake van wijkontwikkeling, maar niet noodzakelijk van een sociaal rechtvaardige wijkontwikkeling. Dan komen processen van sociale verdringing op gang en de deur daarvoor wordt opengezet door te wijzen op de noodzaak aan sociale mix. Er is al veel geschreven over sociale mix en recent tegen sociale mix. Het is namelijk geenszins aangetoond dat buurten met homogeen lage sociale status sociale cohesie zouden verhinderen. Er wordt overigens nooit gepleit voor sociale mix in buurten met een homogeen hoge sociale status.

De rol van de stedelijke overheid in relatie tot bovenstedelijke evoluties.

Er is een derde reden waarom wijkontwikkeling en armoedebestrijding een lastig paar vormen. Daarvoor moeten we de zaak opentrekken naar het bovenstedelijke niveau.

Wanneer men er recente beleidsteksten op naleest worden de twee genoemde motieven teruggevonden. Zowel het Regeerakkoord van het Hoofdstedelijk Gewest als het ontwerp van GEWOP benadrukken de opwaardering van achtergestelde gebieden als vorm van kansarmoedebestrijding en bepleiten een redynamisering via sociale gemengdheid.

Als je de teksten dan verder bestudeert, dan kom je daar telkens op een andere plaats en in een ogenschijnlijk andere context gehamer tegen over de noodzaak om Brussel te promoten. In het ontwerp

GEWOP wordt deze PR-noodzaak zelfs in een afzonderlijke strategische doelstelling gegoten. De stad wordt in haar troeven en tekortkomingen vergeleken met andere steden, vooral inzake cultureel aanbod, hotel- en congresfaciliteiten en groot-scheepse manifestaties. Het is vandaag blijkbaar belangrijk dat een stad zich op de wereldkaart kan manifesteren, dat ze op die wereldkaart gezien wordt. Die steden doen allemaal identieke inspanningen en zitten zo blijkbaar in een concurrentie verwickeld om zich in de optiek van het aanzuigen van investeringen zo aantrekkelijk mogelijk te tonen.

Dit alles heeft te maken met het groeiende belang van steden en regio's en nieuwe functies voor steden en regio's in een globaliserende wereld-economie. Ten aanzien van de nationale staat zijn er twee tegengestelde, centrifugale bewegingen merkbaar: een neergaande beweging waarin de nieuwe stedelijkheid in feite een beweging is weg van de nationale economie naar een kleinere schaal. De andere opgaande beweging is het groeiende belang van supranationale instellingen, eveneens weg van het nationale niveau. Deze twee bewegingen probeert men te vatten in het (nieuwe) begrip glocalisatie.

Tegelijk hebben zich in de samenleving vanaf halverwege de tachtiger jaren een aantal belangrijke verschuivingen voorgedaan. De verzorgingsstaat van weleer is geëvolueerd naar de actieve welvaartstaat van nu. Het onvoorwaardelijk karakter van sociale rechten wordt in vraag gesteld: wie iets wil krijgen moet het verdienen. Wie zich niet laat activeren moet daar de gevolgen van dragen. Sociaal-democratische beleidsprincipes worden gekoloniseerd door neoliberale accenten. In Europa is men het roerend eens dat de derde weg moet bewandeld worden en dergelijke geluiden komen zowel van links als van rechts.

De overheid tenslotte gaat haar rol van herverdelers gevoelig inkrimpen. De overheid treedt terug en gaat meer nachtwaker spelen: ze treedt enkel dan op wanneer branden moeten geblust worden. Anderzijds wordt alle heil gezocht in het vermeende zelfregulerende vermogen van de markt. Deze verschuivingen kunnen ook aangetroffen worden op het niveau van de stad. De stedelijke overheid gaat zich bvb. veel meer opstellen als ondernemer, die zijn stad moet promoten in de

interstedelijke concurrentie, eerder dan dat ze de rol opneemt van lokale antenne van de nationale verzorgingsstaat. Wijkontwikkeling betekent dan in de stad het pad effenen (het terrein klaarmaken) opdat de marktmechanismen ten volle kunnen spelen. Dat is de diepere reden waarom de toenemende maatschappelijke dualisering weerspiegeld wordt in de dieper wordende kloof tussen rijke en arme wijken.

Tot zover lijkt dit een eerder fatalistisch verhaal. Laten we dit een veeleer realistisch verhaal noemen en fatalisme vermijden door in te zien dat de overheid nog steeds een politieke constructie is. In een democratische staat is de overheid resultante van tegengestelde krachten. Wat je ziet – en dat is meteen de reden waarom je dat kunt lezen in hogergenoemde beleidsnota's – is een overheid die geprangd zit tussen sociale wenselijkheden en economische noodwendigheden. De drie motieven die ik heb opgesomd spelen door mekaar maar in het discours zijn het vooral de 2 eerste die vooropstaan. Het derde motief wordt als het ware onbewust ondergaan. Vandaar een discours met expliciete en impliciete motieven die niet altijd te verzoenen zijn. Vanuit het opbouwwerk komt het erop aan het sociaal wenselijke te bevorderen, ook op stedelijk niveau. Dat is de zin om als stadswerker mee op te stappen in de anders-globalisten-betoging van 13 en 14 december laatstleden want de globalisering beïnvloedt zoals we zagen ook diepgaand de toekomst van wijken in de stad.

Samenleven in diversiteit.

Een omgevingsanalyse zou onvolledig zijn indien er ook niet iets gezegd wordt over de stedelijke conditie van diegenen waar het uiteindelijk om gaat: de mensen die leven in dat lappendeken van opgewaardeerde en achtergestelde wijken en die de grote maatschappelijke tendenzen ondergaan. De huidige samenleving wordt ook nog gekarakteriseerd als risico samenleving: vertrouwde kaders vallen weg en mensen worden naast keuzevrijheid, ook meer op zichzelf geworpen. De twee overheersende gevoelens die dit proces begeleiden zijn angst en onzekerheid. Het lijkt er op dat deze processen en begeleidingsverschijnselen zich het sterkst in de stedelijke context manifesteren. Niet voor niets wordt het centrale thema van de

stadspolitiek in veiligheid vertaald.

Voor Brussel wordt gesteld dat ze bij uitstek multi-etnisch, multi-cultureel, multi-sociaal is, een meltingpot van belangen. Zoals elke stad wordt Brussel gekenmerkt door diversiteit.

Voor de eenvoud kunnen we een viertal groepen onderscheiden:

- Belgen die hier sinds mensengeheugenis leven, vergroeid met de wijk maar geïsoleerd omdat ze zich niet meer in de wijk herkennen.
- mensen die, als maatschappelijk wrakhout komen binnendrijven (politiek vluchtelingen, daklozen, ...) die zich even geïsoleerd aan de rand ophouden.
- vrij grote groepen allochtonen die ingekapseld zitten in waarden en normen, gecentreerd rond godsdienstige overtuiging, maar die hun plaats in de wijken opeisen waardoor voornamelijk de eerste categorie dat als een bedreiging ervaart.
- nieuwe stedelingen die als nomaden tussen verschillende netwerken pendelen en niet persé aan de wijken gebonden zijn, meestal een positieve kijk hebben op hun stad, maar in de mate dat ze minder aandacht hebben voor de manifeste noden van armen achterdocht oproepen.

Tussen al deze groepen botst het meer dan het klikt. Het is, zoals Vansan in haar recente boek (criminaliteit en criminalisering) opmerkt, alsof het centrale thema waarrond de spanningen tussen bevolkingsgroepen lijken te draaien, de vraag is van wie de wijk eigenlijk is.

De kwestie van samenleven en sociale cohesie komt eminent op de voorgrond. Hamvraag is hoe in dit perspectief met diversiteit moet omgegaan worden.

Opdrachten voor opbouwwerk.

RisoBrussel wordt geacht in het kader van het komende meerjarenplan haar strategische doelstellingen af te lijnen of te verrechtvaardigen vanuit de omgevingsanalyse die ze heeft opgemaakt. In het licht van bovenstaande omgevingsanalyse komt het begrip strategisch nogal ambitieus over en dus met een korrel zout te nemen: niet dat we niet in die doelstellingen zouden geloven, maar de „grote” organisatie RisoBrussel zal via opbouwwerk onmogelijk sociale en stedelijke evoluties in

Brussel ombuigen en zeker niet alleen. Dit is meteen een uitnodiging aan andere organisaties om rond onze analyse na te denken en om te onderzoeken hoe onze strategische doelen bij hen bepaalde ideeën oproepen die tot samenwerking kunnen leiden.

Een eerste langetermijndoelstelling heeft te maken met de problematiek van dualisering en sociale verdringing: het benaderen van de leefbaarheid in kansarme wijken met bijzondere aandacht voor de huisvesting en het leefkader van weinig draagkrachtige groepen. We zouden dit onze „materiële” doelstellingen kunnen noemen omdat we ons hierbij fixeren op wooncondities en straten en pleinen. We vinden op de eerste plaats dat in een gelijke kansenbeleid, gedacht in termen van bezetting van de ruimte, het wonen een sleutelpositie inneemt. Wonen in de stad moet, ook voor de zwaksten, als basisrecht gegarandeerd blijven. Vanuit een armoedebestrijdingperspectief heeft wonen weinig zin als woningrenovatie impliceert dat wonen onbetaalbaar wordt. Aan het dossier van de heraanleg van straten en pleinen moet dat van het wonen gekoppeld worden, zoniet initieert en versnelt stadsverfraaiing verdringingsprocessen.

Ons tweede strategische doel heeft te maken met wat zich afspeelt tussen (groepen) bewoners in de stad. Het is immaterieel in die zin dat het zich richt op de samenlevingsproblematiek, op processen van communicatie en sociale cohesie.

Hamvraag blijft voor ons hoe die sociale cohesie moet worden opgevat. Moet het samenleven in wijken gereguleerd worden door waarden en normen van een dominante groep, ten koste van de latente uitsluiting van zwakkere groepen en „afwijkende” handelingen en gedragingen. Of moet de diversiteit worden gerespecteerd waardoor niet alleen het dominante belang aan zijn trekken komt. In dit laatste – ons inziens na te streven perspectief – moeten wijkbewoners leren omgaan met tegenstellingen en diversiteit maar ze moeten tegelijk gewapend worden om hun eigenheid te verdedigen en op te komen voor gerechtvaardigde belangen. Dus moet opbouwwerk in een eerste beweging identiteit versterken, maar niet als doel, wel als middel om bruggen te slaan naar het vreemde en het andere.

Ons derde strategisch doel heeft te maken met het beleid en wel met betrekking tot een sociaal rechtvaardige en democratische wijkontwikkeling. Want uiteindelijk zijn er in de stad momenteel winnaars en verliezers op de sociale breuklijnen. Onze planningsgroep heeft het als volgt geformuleerd: het optimaliseren en effectiever maken van structuren van beleidsparticipatie van bewoners, inzonderheid met betrekking tot huisvesting en programma's van geïntegreerde wijkontwikkeling. De motivatie heeft niet enkel te maken met het feit dat het opbouwwerk per definitie bewonersparticipatie hoog in zijn vaandel voert, maar ook met de vaststelling dat bij het beleid de trend tot interactieve beleidsvoering toeneemt, zelfs in Brussel. Participatie-scenario's worden in de beleidscyclus meer kansen gegeven: adviesorganen binnen de sociale huisvesting, CLDI's, het geflirt met de ideeën van Porto Allegro, etc ... De vraag is hoe daar in de praktijk mee omgesprongen wordt. In de praktijk zien we beleidsmensen nogal vaak een instrumentele opvatting hanteren: wie met ons is zijn goeie en wie participatiekanalen gebruikt om kritiek te leveren, dat zijn de slechte.

Eigenlijk kan dit niet en dus moeten we ijveren voor goede procedures en voor procedures die ook nog in de praktijk gerespecteerd worden.

Alain Storme
RisoBrussel

De strijd tegen dualisering in tijden van onveiligheid

Een kerntaak voor het opbouwwerk

Foto: Michel Demol

In het meerjarenplan vormt de strijd tegen dualisering een belangrijke opdracht voor RisoBrussel. Makkelijk gesteld betreft het de strijd tegen een maatschappelijke evolutie waarin de meest kwetsbare bevolkingsgroepen nog verder verdrongen worden ten voordele van de minder kwetsbaren. Dat proces loopt ook als rode draad doorheen mijn onderzoek rond samen werken aan een veilige woonbuurt ⁽¹⁾. Een summiere en selectieve beschrijving van dit onderzoek zal dan ook het startpunt zijn om enkele standpunten uit het meerjarenplan onder de loop te leggen.

Samen werken in functie van een veilige buurt: katalysator voor dualisering?

In het onderzoek stelde ik me meer bepaald de vraag hoe professionele actoren zoals politie, buurtwerk, opbouwwerk, straathoekwerk samen werken in functie van een veilige buurt. Het proces van dualisering blijkt door te schemeren op dit niveau van samenwerking in de achtergestelde buurt. Ook binnen samenwerking blijken problemen die oorspronkelijk in de zogenaamde verzorgingsstaat geformuleerd werden als welzijnsproblemen, meer en meer beschouwd en benoemd te worden als veiligheidsproblemen. Het zijn de meer mondigen die er in slagen om de oorspronkelijke welzijnsproblemen (zoals ze ervaren worden door de meest kwetsbaren) te vertalen als veiligheidsprobleem. Dat heeft dualiserende effecten: de meest kwetsbaren krijgen – aan de hand van samenwerking – hun noden niet meer op het forum. Integendeel, zij worden de geviseerde „risicogroep die geneutraliseerd moet worden”. De vraag is of we aan dergelijke maatschappelijke ontwikkelingen overgeleverd zijn dan wel of onder andere onder invloed van een strategisch handelen en een

doordachte visie die ethisch gefundeerd is, vanuit de basis ook kritische tegenkrachten geproduceerd kunnen worden.

Zoals reeds gesteld, trachtte ik deze vraag te beantwoorden vanuit de focus op samen werken aan een veilige buurt. Ik vond het namelijk belangrijk om processen van dualisering een zeer concrete vorm en inhoud te kunnen geven. In het onderzoek wordt samenwerking opgevat als een zichtbare en meetbare eenheid om een uitspraak te kunnen doen rond het bestaan en de gevolgen van dualisering in achtergestelde buurten. Bij samenwerking rond een veilige buurt zitten er inderdaad heel wat actoren rond de tafel: politie, straathoekwerker, opbouwwerk, jeugdwerk, migrantensector, ... En wat gebeurt daar rond die tafel? Is het inderdaad zo dat de opbouw- of straathoekwerker een wapenstok in de hand krijgt die hij met volle overtuiging zal hanteren? Uit die keuze zou afgeleid kunnen worden dat dualisering effectief en zeer concreet plaatsvindt. De opbouw- of straathoekwerker hanteert de samenwerking namelijk niet langer als forum om de belangen in te brengen, zoals beleefd door de specifieke doelgroep waarmee hij werkt. Of wordt een ander scenario gevolgd waarin de straathoek- of opbouwwerkers toch de moed opbrengen om vanuit een duidelijk profiel te stellen: „dank u wel, maar die wapenknuppel, die wens ik hier niet op te nemen omdat ik op een andere manier de stem wil verwoorden van de groep waarvoor ik sta”. Dat zou vanuit het concrete samenleven in de buurt een kritische stem kunnen zijn die het proces van dualisering alleszins afremt. Samenwerking rond de veiligheidsproblematiek in een buurt geeft met andere woorden een concrete aanduiding om het proces van dualisering genuanceerd te analyseren en in te schatten.

De ene samenwerking is de andere niet

Omdat het hier niet de bedoeling is het ganse onderzoek te presenteren, beperk ik mij tot enkele

onderzoeksresultaten die in het licht van deze voorstelling belangrijk zijn.

Uiteindelijk is mijn conclusie dat samenwerking kan opgebouwd worden vanuit twee verschillende modellen: het consensusmodel en het conflictmodel. Het consensusmodel vertrekt vanuit een homogene kijk op de buurt en de belangen die er in de buurt leven. Men stelt vast dat er in de samenwerking tussen de verschillende partners wel conflicten en spanningsvelden zijn, maar men is er van overtuigd dat die uiteindelijk opgelost kunnen worden omdat men zich gesteund weet door één algemeen belang, namelijk het streven naar een veilige, leefbare buurt. Men gaat er vanuit dat alle groepen dit op eenzelfde manier zullen invullen. Ik wil daar meteen aan toevoegen dat dit voor mij een model is dat in de samenleving de trend zet en dat dit model meteen een katalysator is voor dualisering. In een dergelijk model kunnen de dissonante stemmen hun plaats niet vinden. Er wordt wel een forum gecreëerd maar het is geen democratisch forum: de risicogroepen krijgen een spreekverbod. Zij vallen buiten het forum en krijgen niet de kans om hun stem op een oorspronkelijke manier in te brengen. Zij moeten hun belangen ondergeschikt maken aan hoe een dominante groep een veilige of leefbare buurt omschrijft. Samenwerking die vertrekt vanuit een dergelijk model, werkt dualisering in de hand: de meest kwetsbare groepen (asielzoekers, straatprostituees, rondhangende migrante jongeren,...) worden verder verdrongen en geïsoleerd onder de noemer van het samen bouwen aan een leefbare en/of veilige buurt.

Maar dualisering grijpt niet deterministisch plaats. Uit het onderzoek blijkt dat samenwerking ook kan vertrekken vanuit een conflictmodel waarbij maximaal aandacht wordt besteed aan diversiteit en belangentegenstellingen. De verwachtingen die ten aanzien van de samenwerking geformuleerd worden zijn in dergelijke samenwerkingsverbanden wel minder hoogdravend: vanuit een respect voor elkaars eigenheid, elkaar zo weinig mogelijk voor de voeten proberen te lopen.

Ik wil daar meteen ook aan toevoegen dat ik na lectuur van de teksten van Riso-Brussel voorlopig tot de conclusie kom dat het Brusselse

opbouwwerk poogt te vertrekken vanuit een conflictmodel. Zo lees ik in de tekst „Strategische doelstellingen van Riso-Brussel” dat uiteindelijk een buurt ook een plaats moet zijn waar men zich een beetje vreemd voelt. Die stelling is niet evident: veelal wordt een buurt wat al te gemakkelijk naar voor geschoven als iets waar iedereen zich moet thuisvoelen; het „zich een stukje vreemd voelen” wordt vaak weggemoffeld uit angst om enige consensus te doorbreken. Wijkbewoners moeten leren omgaan met tegenstellingen. Dat zijn allemaal zaken die aansluiten bij wat ik noem „het conflictmodel”: binnen samenwerking leren omgaan met tegenstellingen, tegenstellingen aan de oppervlakte brengen en ze niet wegmoffelen.

En wat met sociale cohesie?

Gezien haar belang voor het opbouwwerk, wil ik bovenstaande tweedeling even projecteren op het begrip „sociale cohesie”. Ik stel vast dat die term heel vaak wordt ingevuld vanuit een consensusmodel. Zo is bijvoorbeeld in de Angelsaksische literatuur het community-begrip erg „trendy” (cf. „community safety”): een bepaalde groep in de buurt verwoordt wat de buurt belangrijk vindt. Naargelang er consensus kan groeien rond deze invulling van de buurt, zou de buurt ook sterker en veiliger worden. Dergelijke invullingen van buurt of „community” kunnen zeer dualiserend werken. Ze kunnen aan de basis liggen van een verdere uitsluiting van de meest kwetsbaren.

Voor mij blijft een belangrijke vraag dan ook hoe we het begrip sociale cohesie moeten invullen vanuit een conflictmodel. Als we vertrekken vanuit mijn terminologie en de keuze voor een een conflictmodel, dan moeten we „sociale cohesie” meer gaan invullen vanuit verbondenheid in diversiteit. Dat blijft op dit moment ook voor mij nog zeer abstract. Wat betekent dat in de concrete praktijk? Alleszins zie ik binnen de verschillende beleidsdomeinen en werkvelden heel weinig pogingen om dat in de realiteit waar te maken. Voor mij ligt er voor alle professionele organisaties die rond deze thema's actief zijn een belangrijke opdracht in de invulling en operationalisering van de term sociale cohesie in niet-dualiserende zin. Dat kan dan inderdaad verbondenheid in diversiteit zijn maar: wat betekent dat dan, welke aspecten

zijn daarin belangrijk om zo'n sociale cohesie in de dagdagelijkse realiteit te realiseren? Daar valt nog een hele weg af te leggen.

Het opbouwwerk goed op weg naar de goede weg ?

Mijn keuze om rond veiligheid van achtergestelde buurten samen te werken vanuit een conflictmodel is duidelijk. Die keuze herken ik ten dele ook in het gepresenteerde meerjarenplan van RisoBrussel. Dat verdient alle respect, want gezien actuele maatschappelijke ontwikkelingen is dat geen evidente keuze. Het is stroomopwaarts roeien met de beperkte middelen die ter beschikking staan. De verantwoording die opgesteld wordt om die keuze te maken moet nog krachtiger geformuleerd worden op basis van normatieve argumenten. Het welzijns- en veiligheidsbeleid is te sterk afgeslankt tot technologie: de juiste interventies op het juiste moment op basis van overtuigende risicocalculaties. Een beleid en een praktijk die zich loskoppelen van hun normatieve basis maken de weg vrij voor een duale samenleving. Daarom moet ook in dit meerjarenplan de normatieve basis achter keuzes sterker uitgedrukt worden: een ethisch aanvoelen rond sociale rechtvaardigheid, een bewogenheid voor de meest kwetsbare groepen.

Dat heeft wel heel wat effecten waarvan je als opbouwwerker ook de consequenties moet dragen. In hun werkgebieden zullen opbouwwerker bijvoorbeeld heel anders moeten omgaan met verwachtingen rond samenwerkingen. Als men nadenkt over en wil werken rond een veilige buurt wordt het vooral de kunst om doorheen de samenwerking op bepaalde verwachtingen niet in te gaan. Waar het evident lijkt om te zeggen "ok we zullen onze schouders onder eenzelfde project zetten" wordt het meer en meer de kunst om ten aanzien van partners te stellen: "kijk, dit is een project waarin wij ons niet herkennen. We willen wel samen met u gaan zoeken hoe we best kunnen samenleven in diversiteit, maar je mag van ons als opbouwwerk niet verwachten dat we onze schouders mee zetten onder dit project want het gaat in tegen de belangen van de doelgroep die we vertegenwoordigen."

Dergelijke reacties binnen samenwerking hebben slechts enige kans op acceptatie in zoverre ze glashelder verantwoord kunnen worden vanuit de missie en het profiel van de organisatie. Het is inderdaad geen evidentie om te zeggen dat op sommige verwachtingen niet kan ingespeeld worden. Je moet dat ook heel sterk kunnen beargumenteren. Hét argument is dan uiteindelijk de missie van uw organisatie of de missie zoals ze mee is uitgebouwd door de mensen voor wie je werkt. Dat is uiteindelijk het ultieme argument om te zeggen dat wat hier op de tafel ligt, niet past binnen de missie van de organisatie. Zoals reeds gesteld moeten de verwachtingen binnen de samenwerking dan teruggeschroefd worden in de richting van „elkaar zo min mogelijk voor de voeten lopen”. Dat is de enige weg om een sociaal rechtvaardige en niet-dualiserende samenwerking op te bouwen waarbij plaats is voor diversiteit.

Verder nog ter overweging

In navolging van deze reflectie, heb ik nog enkele zeer vrijblijvende en opbouwend bedoelde bedenkingen bij de teksten die mij gegeven werden.

Een eerste belangrijk punt is de keuze van de doelgroepen. Heel veel welzijnsactoren zeggen dat ze het willen opnemen voor die kwetsbare, achtergestelde groepen. Je moet echter ook de durf hebben om je de vraag te stellen: doen we dit effectief? Hebben we de vaardigheid, hebben we de moed om het ook op te nemen voor de „meest” kwetsbare groep? Zo kan ook het opbouwwerk er in een bepaald context in slagen om een Zuid Afrikaanse gemeenschap op sleeptouw te nemen en haar de weg wijzen naar de lokale overheid, maar wat doen we als opbouwwerk met het deel van de Zuid Afrikaanse gemeenschap dat in het „grijze tot zelfs zwarte circuit” overleeft? Hoe ver kan en wil je gaan als opbouwwerk? Neem je het ook op voor die groep die effectief kan drukken op de leefbaarheid van een wijk maar om die reden nog kwetsbaarder is, of laat je die groep links liggen? Vaak stel ik vast dat de welzijnsactoren – waaronder het opbouwwerk – wel willen werken met achtergestelde randgroepen, maar daarbij de handen afhouden van een harde kern die echt in het zwarte circuit zit. Ik vind dat

het een uitdaging is om toch verder na te denken over wat we met die groep moeten doen. Het is een moeilijk want erg ambigu probleem: dergelijke groep drukt sterk op de veiligheid en leefbaarheid van de buurt maar is ook heel kwetsbaar, misschien wel het meest kwetsbaar. Alleszins kan je als welzijnswerker naar deze kwetsbare groep toe heel polariserend werken: je neemt een bepaalde bewonersgroep op sleeptouw die vijandig blijkt te staan tegenover een andere bewonersgroep die als oorzaak beschouwd wordt van alle kommer en kwel in de buurt. Die vijandigheid riskeer je dan mee over te nemen. Dat roept heel wat vragen op. Het is misschien niet de taak van het opbouwwerk om met die groep aan de slag te gaan, maar het is dan wel belangrijk om in de buurt partners te gaan zoeken, die wel met dergelijke groepen op een constructieve manier wensen te werken en om met die partners samenwerkingsverbanden te creëren. Anders denk ik dat je het tegengaan van dualisering als doelstelling voorbij schiet: je raakt de kern van het dualiseringsproces niet doordat je vergeet om de meest kwetsbare groep een constructieve plaats te geven.

Een andere reflectie, die veel meer intuïtief is en die ik dus meer ter overweging meegeef, houdt verband met de keuze die in dit meerjarenplan gemaakt wordt voor leefbaarheid ten nadele van achterstelling. In het vorige meerjarenplan is duidelijk de kaart getrokken van achterstelling. Riso-Brussel is zeer eerlijk en realistisch waar het zegt dat problemen van achterstelling verplicht om aan bepaalde processen te werken waarrond het gevoel bestaat dat het opbouwwerk die niet aankan. Dat is het argument om de focus „dan maar” te richten op leefbaarheidsproblemen in de concrete wijk. Die keuze kan een risico zijn omdat ze de aandacht kan afleiden van wijkoverstijgende invloeden en processen. Een heldere analyse van globalisering is belangrijk om te begrijpen wat er in de buurt gebeurt. De vraag die ik me dus stel is of de keuze voor de term achterstelling niet meer kansen geeft om op het spoor te komen van buurt-overstijgende processen dan de term leefbaarheid. Riskeert de term leefbaarheid, als je hem verkeerd hanteert, uiteindelijk toch niet te resulteren in het feit dat je binnen de cocon van je buurt blijft werken? Achterstelling zet je hoe dan ook op het spoor van structurele processen van achterstelling

en zal je hoe dan ook verplichten om buiten de buurt te treden. Mijn argumenten om wijkoverstijgende en structurele invloeden toch in te brengen in een meerjarenplan, zijn niet alleen strategisch, maar vooral normatief van aard: zo wordt een blokkade opgebouwd om problemen die bevolkingsgroepen hebben enkel toe te wijzen aan dysfuncties binnen deze groepen. En ook dat is een belangrijk element binnen het opbouwen van een samenleving waarin ook ruimte gecreëerd wordt voor de ontplooiing van de meest kwetsbare groepen.

dr. Peter Goris, Criminologie,
KU-Leuven

- (1) GORIS, P. (2000), Op zoek naar de krijtlijnen van een sociaal rechtvaardige veiligheidszorg. Analyse van relaties tussen professionele actoren in het kader van een geïntegreerde aanpak van veiligheidsproblemen in achtergestelde woonbuurten, doctoraatsthesis criminologische wetenschappen, KU-Leuven, Leuven.

Participatie in samenlevingsopbouw

Kanttekeningen bij de invulling ervan

Foto: Michel Demol

In de teksten voor het nieuwe meerjarenplan 2003-2008 voor Riso-Brussel worden een aantal strategische doelstellingen vooropgesteld, ontwikkeld op basis van een uitgebreide omgevingsanalyse inzake wijkontwikkeling en het samenleven in de Brusselse centrumgemeenten.

Onze bijdrage situeert zich voorname-lijk in relatie tot, zoals in het meerjarenplan als strategische doelstelling geformuleerd, „sociaal rechtvaardige en democratische besluitvorming in wijkontwikkelingsprocessen”. Meteen wordt in deze strate-

gische doelstelling een centraal concept uit samenlevingsopbouw aangeraakt, m.n. de nadruk op „participatie” als kernthema in samenlevingsopbouwinitiatieven. M.b.t. dit concept willen we een aantal kanttekeningen formuleren, bedoeld om de discussie aan te scherpen. Met de keuze voor sociale rechtvaardige en democratische besluitvorming in wijkontwikkelingsprocessen neemt de samenlevingsopbouw in Brussel een duidelijk standpunt in en geeft expliciet uitdrukking aan een specifieke betrokkenheid op de definiëring van sociale problemen. Deze specifieke betrokkenheid ligt in de bekommernis om een vast te stellen „afwezigheid” van doelgroepen, benaderingswijzen en / of perspectieven in de benadering van sociale problemen te vervangen door een expliciet gestelde en actieve „aanwezigheid”.

Beleidsmatig een verhoogde aandacht voor participatie

Beleidsmatig wordt steeds meer belang gehecht aan participatie: recente wetgeving stelt de beleidsvoorbereiding en beleidsplanning in samenspraak met de betrokken bevolkingsgroepen in toenemende mate als noodzakelijke voorwaarde voor de beoogde bestuurlijke vernieuwing. Ook in het meerjarenplan 2003-2008 van RisoBrussel is deze bekom-

mernis te beluisteren: het optimaliseren en effectiever maken van structuren van beleidsparticipatie van bewoners, inzonderheid met betrekking tot de twee zojuist aangereikte thema's, met name de problematiek van wonen en huisvesting en de problematiek van sociale cohesie wordt centraal gesteld.

Deze ontwikkelingen roepen echter de vraag op naar de democratische legitimering van het in deze vernieuwingstendens gevoerde beleid: planningsactoren en ambtelijk ondersteunende stuurgroepen komen centraal te staan als uiting van een „participatief” beleid, doch de vraag blijft aan wie dit „participatief” beleid uiteindelijk ten goede komt. Het is belangrijk om de vraag te stellen hoe deze initiatieven zich verhouden tot de context waarop ze ingrijpen. Met andere woorden: hoe verhoudt de vooropgestelde „beleidsparticipatie” zich tot de ongelijke participatiemogelijkheden in de samenleving, ongelijkheden die verbonden zijn met ongelijke maatschappelijke posities en met ongelijkheden in de verhouding participatie en machtsverwerving. Concreet kan de vraag gesteld worden naar de participatie van meer kwetsbare groepen bewoners in samenlevingsopbouwinitiatieven. Het gevaar is immers reëel dat enkel „welbespraakte”, autochtone, kansrijke, ... bewoners de kans krijgen of grijpen om actief deel te nemen aan deze initiatieven.

De relatie participatief beleid en de planningscomponent

De vraag is tevens of de participatiecomponent in de opbouwwerkpraktijk niet overschaduw wordt door de planningscomponent, met nadruk op planningsindicatoren. Deze nadruk houdt in dat de discussie bij het opmaken en uitvoeren van meerjarenplannen vooral gaat over te bereiken doelstellingen en resultaten, vanuit de vraag hoe de realisatie van deze doelstellingen en de behaalde resultaten transparant aangewezen kunnen worden.

Hoe belangrijk deze output ook is, een te sterke nadruk hierop staat in een fundamentele spannings-verhouding tot een participatief beleid. Een participatief beleid houdt immers in dat nadruk gelegd wordt op het creëren van ruimte voor handelen, dit wil zeggen ruimte om een diversiteit van betekenis-verleningen aan bod te laten komen en de beleidsvoering hierop reflexief af te stemmen. Dit alles houdt een zekere mate van „onvoorspelbaarheid” in én is tegelijk ook een voorwaarde opdat mensen zich op beleidsparticipatie zouden aangesproken weten. Deze aanspreekbaarheid is in opbouwwerk-projecten niet per definitie gerealiseerd. Bewoners aanspreken betekent nog niet dat deze bewoners zich aangesproken voelen.

De notie „participatie” in deze processen van bestuurlijke vernieuwing en in deze plannings-processen is een meerzijdig interpreteerbare én meerzijdige geïnterpreteerde notie. Participatie is een „containerbegrip”, met vele en vaak niet uitgesproken inhouden.

Een methodische benadering van participatie

Vragen m.b.t. participatie worden vaak beperkt tot methodische vragen m.b.t. het consulteren en bevragen van bewoners. Participatie van bewoners moet leiden tot een doelmatiger (d.w.z. efficiënter en effectiever) beleid. Participatie als methodische principe gaat aldus uit van de educatieve (via participatie wordt men vaardig in participeren; participatie is een zelfversterkend proces), pacificerende (via participatie worden collectieve beslissingen door burgers beter aanvaard) en integrerende (participatie verhoogt het gemeenschapsgevoel) functie (Thomassen, 1979).

De kritieken die op de benadering van participatie als methodisch principe geformuleerd worden hebben in eerste instantie te maken met het inherent paradoxale karakter van de participatiemethodiek: via interventie wordt getracht het autonoom handelen van de bewoners te bevorderen. Kritische benaderingen merken op dat participatie gezien moet worden als een „compensatorisch recht”: een recht dat het fundamenteel gebrek aan autonomie moet compenseren (Murray & Hallet, 2000). Deze kritische benadering van het participatiestreven is

nodig, vanuit de vraag of participatie de autonomie van bewoners ondersteunt, dan wel inkadert en afzwakt (Bouverne-De Bie & Coussée, 2001).

In tweede instantie wordt kritiek geformuleerd op de veronderstelling die aan deze benadering ten grondslag ligt, m.n. dat een actieve deelname aan het sociaal leven of sociaal beleid automatisch tot een grotere maatschappelijke invloed leidt. Participatie aan samenlevingsopbouwinitiatieven wordt gezien als een opstap tot maatschappelijke participatie, maar de vraag kan gesteld worden of dit in werkelijkheid zo is. Het risico bestaat immers dat de discussie verlegd wordt van de feitelijke participatieproblemen die burgers ondervinden naar hun participatie aan lokale beleidsprocessen.

In derde instantie ligt aan deze participatiebenadering een individualistisch burgerschapsconcept ten grondslag. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen „wij” (die aan de samenleving participeren) en „zij” (die niet aan de samenleving participeren). Bovendien wordt de „zij-groep” (de groep die niet participeert) ook steeds groter, gezien de samenleving steeds complexer wordt en de eisen tot participeren steeds hoger (Bouverne-De Bie, 1999). In het meerjarenplan 2003-2008 van RisoBrussel wordt dit onderscheid terecht geproblematiseerd, verwijzend naar het risico op een onderscheid tussen „winnaars” en „verliezers”.

Ook non-participatie is een betekenisvol antwoord op een concrete situatie. Houdingen die vaak als „non-participatie” begrepen worden, verwijzen immers veeleer naar een waarderingsact dan naar concrete, feitelijke situaties (Bouverne-De Bie, 1999). De onderscheiden verschillen in verwachtingen en in feitelijke betrokkenheid van bewoners betekenen aldus dat samenlevingsopbouwinitiatieven er niet per definitie van kunnen uitgaan dat bewoners aanspreekbaar zijn op de door hen gestelde voorwaarden. „Non-participatie” betekent immers niet per definitie dat bewoners niet bekommerd of geïnteresseerd zijn, het is mogelijk dat zij de werkelijkheid anders interpreteren en dat zij hun interpretatie door het samenlevingsopbouwinitiatief onvoldoende „gezien” weten, a fortiori erkend of gevaliseerd wordt.

Concreet kan een methodische invulling van parti-

participatie een potentiële meerwaarde inhouden aanzien zij de positieve krachten en competenties van bewoners zelf blijft benadrukken. Bovendien kan de participatie van bewoners aan samenlevingsopbouwinitiatieven een belangrijke feedbackmogelijkheid inhouden voor het initiatief of project zelf. Participatie vraagt echter niet alleen betrokkenheid van bewoners in de verschillende fasen van het initiatief en ruimte voor bewoners om hun rol zelf in te vullen, maar houdt tevens in dat de mogelijkheid bestaat om het initiatief zelf in vraag te stellen. Dit betekent dat de uitkomst van het participatieproces per definitie open blijft. De operationalisering van het concept „participatie” gebeurt nog vaak vanuit een instrumentele benadering, waarbij de opbouwwerker participatie „toelaat” binnen door hem of haar bepaalde grenzen en op een door hem of haar bepaalde wijze, teneinde de bewoners aan te passen aan een vermeende consensus over waarden en normen in de samenleving. Samenlevingsopbouw betekent nochtans de bereidheid tot samenwerking en tot ontmoeting met bewoners, de bereidheid tot aandacht en geïnteresseerd luisteren, zodat vandaaruit de vraag gesteld kan worden of én onder welke voorwaarden maatschappelijke normen bevestigd dan wel geheroriënteerd moeten worden.

Participatie: meer dan een methodisch principe of instrument

Participatie als methodisch principe of als een instrument staat aldus in een spanningsverhouding tot participatie als beleidsprincipe. Participatie is in deze laatste benadering een uitgangspunt en heeft te maken met het creëren van mogelijkheden en de openheid om de dialoog met bewoners aan te gaan m.b.t. maatschappelijke relevante thema's. Anders gezegd gaat het om het realiseren van procedures waarin het initiatiefrecht tot behoefteformulering erkend wordt als een recht van eenieder en niet enkel als een recht dat voorbehouden is aan elites waarbij kwetsbare groepen dan aansluiting moeten kunnen vinden. De samenlevingsopbouw wordt gezien als een forum om deze procedures te helpen ontwikkelen. Projecten van samenlevingsopbouw zijn in deze benadering een uitdrukking van een samenlevingsengagement: een samen onderzoekend handelen over de vraag hoe met een concrete

situatie kan en moet omgegaan worden en hoe aan de samenleving (als maatschappelijk project) vormgegeven kan worden (Bouverne-De Bie, 1999).

De invulling van een „menswaardig bestaan” is immers niet voor eenieder dezelfde en eenieder moet de mogelijkheid hebben tot participatie aan het debat over die invulling. Bovendien is de realisatie van een menswaardig bestaan niet enkel een kwestie van individuele verantwoordelijkheid, maar fundamenteel een gedeelde verantwoordelijkheid tussen individu en gemeenschap. Concreet betekent dit ook dat participatie niet in eerste instantie draait om het (projectmatig) peilen van meningen. „Peilingen” worden opgezet vanuit de vooronderstellingen dat bewoners over alles een welomschreven mening hebben en willen geven, en dat er dient gezocht te worden naar structuren en instrumenten om die mening te kennen en te kanaliseren (Siurala, 2000). Participatie daarentegen gaat om het bieden van een werk/leerplaats waar bewoners leren hoe op een verantwoordelijke wijze meningen gevormd kunnen worden (Bouverne-De Bie & Coussée, 2001). Samenlevingsopbouw dient bewoners te ondersteunen in hun oriëntatie op de samenleving en tevens een forum te bieden om aspiraties van bewoners centraal te stellen. Samenlevingsopbouw vertegenwoordigt niet de „stem” van bewoners; het dient de voorwaarden te scheppen opdat bewoners (beter) gehoord zouden worden.

De benadering van participatie als beleidsprincipe verwijst naar een structurele en offensieve welzijnsbenadering. In een structurele en offensieve benadering krijgt „welzijn” een invulling in dialoog tussen opbouwwerkers en bewoners („welzijn” wordt niet omschreven als een toestand); tegelijk worden de structurele elementen onder dewelke burgers een „menswaardig” bestaan wensen op te bouwen besproken. Er wordt van uitgegaan dat er in de samenleving verschillende, zelfs concurrentiële welzijnsdefinities bestaan (Vranken, 1992). De offensieve invulling van het welzijnsbegrip lijkt echter wel eens te vervagen. Deze vervaging wordt op lokaal vlak nog versterkt door de impact van een toegenomen „veiligheidsdenken”. Hierbij wordt vaak uitgegaan van een overwegend extern gedefinieerde „preventienotie”: de vraag naar de betekenis van sociale fenomenen wordt aldus gemarginaliseerd ten voordele van een optie tot

„remediëren” en/of „voorkomen” ervan. De werkzaamheid hiervan kan in vraag gesteld worden: vaak gaat het om probleemverschuivingen met als uiterste consequentie een sterker doorgedreven repressieve aanpak (zie ook de bijdrage van Peter Goris elders in dit nummer). Deze aanpak houdt een aantal risico's in, met name het risico op, opnieuw, instrumentalisering en het risico op verbijzondering.

Instrumentalisering betekent dat samenlevings-opbouwinitiatieven in het algemeen en participatieprojecten in het bijzonder minder gezien worden als intrinsiek belangrijk, dan wel als instrumenten tot realisatie van andere doelen. Niet alleen bewoners, maar ook opbouwwerkers vallen in deze benadering in belangrijke mate buiten het debat. Zij worden aangesproken tot participatie in probleemdefinities die voor hen zijn ontworpen, niet om te participeren in de probleemdefiniëring *zelf*.

Verbijzondering betekent dat bepaalde groepen specifieke aandacht genieten; die specifieke aandacht „stelt hen apart”. Bewoners worden geëtiketteerd als „probleemgevallen” en ze worden in toenemende mate (opnieuw) op „tekorten” aangesproken. In een volgende fase in de discussie kan een onderscheid gemaakt worden tussen „gewone wijken” en zgn. „probleemwijken”. Dit onderscheid voert een belangentegenstelling in tussen wijken: de aanduiding als „probleemwijk” wordt door de diverse betrokkenen ervaren als een inbreuk op de inspanningen die in deze buurten worden geleverd en als een inbreuk op de complexiteit van de problematiek.

De betekenis van passieve participatie

Op het spanningsveld tussen participatie als methodische principe enerzijds en beleidsprincipe anderzijds situeert zich ook de betekenis van passieve participatie. Vormen van actieve participatie worden vaak gezien als een methode tot „herstel” van het sociale weefsel, in termen van een nauwere aansluiting van bewoners bij de dominante ontwikkelingen in de samenleving. De aandacht voor een nauwere aansluiting van kwetsbare groepen bij de ontwikkeling van de samenleving is naar de concrete situatie van mensen vaak zeer waardevol.

Het is echter onvoldoende en kan ook als negatief beschouwd worden, wanneer mensen niet de macht hebben om mee de voorwaarden te bepalen waaronder zij in de samenleving geïntegreerd willen worden. Wanneer burgers bv. het gevoel hebben dat zij enkel „in rande” kunnen of mogen meebeslissen, is het risico groot dat wantrouwen ontstaat ten overstaan van de waarde van participatie. Dit wantrouwen wordt onder meer gevoed door het gevoel enkel over bijkomstige thema's (en niet over fundamentele thema's) te mogen meebeslissen en/ of door het gebrek aan een duidelijk effect van participatieprocessen op de vormgeving van het beleid. Oost-Europees onderzoek met jongeren bv. geeft aan dat „participatieprojecten” met jongeren meestal specifiek en themagericht zijn en dat die overwegend invloed uitoefenen op het leerproces van de individuele „participanten”. Veel minder duidelijk is wat (het jeugdbeleid of) de samenleving daaruit leert (Kovacheva, 1999).

„Participatief werken” vergt van daaruit dat specifieke aandacht besteed wordt aan hoe mensen ervaren dat aan hun leefwereld gestalte gegeven wordt. In het recht doen aan deze ervaring ligt precies de betekenis van passieve participatie, dit wil zeggen het „deel hebben” aan de samenleving. Passieve participatie houdt in dat burgers krijgen wat hen toekomt (consumptieve participatie) derwijze dat de beleidsuitvoering aansluiting vindt bij de concrete leefwereld van de mensen en deze ook invloed kunnen uitoefenen op deze beleidsuitvoering (gebruikersparticipatie). Het niet kunnen of willen tegemoet komen van een aantal doelgroepen (en dan gaat het niet alleen over burgers in kansarmoedesituaties) aan actief gestelde participatievereisten is een centraal punt in de methodische benadering van participatie. Het hanteren van actieve participatie als norm heeft een weerslag op de benadering van de „non-participanten”: deze groep wordt bestempeld als „moeilijk bereikbaar” en dus een „probleem”. In deze ontwikkeling dreigt bovendien niet alleen de deelname aan geboden participatiekansen, maar ook het participatiestreven zelf voor deze „moeilijk bereikbare” groep gezien te worden als een „moeilijk bereikbaar” streven (Bouverne-De Bie, 1999).

Participatie en samenlevingsopbouw

Van samenlevingsopbouw kan en moet verwacht worden dat participatie als utopisch beleidsprincipe gekoesterd moet worden. Tegelijk kan dit enkel via een reflexieve praktijk (Bouverne-De Bie, 1999): al werkende wordt slechts zichtbaar wat „participatie” inhoudt en kan inhouden, en wat het voor de betrokkenen betekent en/of kan betekenen. Participatief werken houdt vandaaruit in de eerste plaats ruimte voor zelfreflectie in. Dit houdt ook in dat het samenlevingsopbouwinitiatief in het bijzonder en de samenleving in het algemeen haar eigen waarden en normen, haar culturele inhouden permanent en transparant dient te expliciteren en dienst ter discussie te stellen. Samenlevingsopbouw is aldus een vorm van „culturele actie”: het proces van twijfel en bevragen van de werkelijkheid, waardoor deze haar evident „waarheidsgehalte” verliest, en vatbaar wordt voor verandering (Freire, 1972).

Belangrijk is aldus samenlevingsopbouwinitiatieven te verbinden met een expliciet maatschappelijk project, zodat participatie niet omslaat naar een grotere voorwaardelijkheid en disciplineren, maar wel naar het ontwikkelen van nieuwe solidariteitsvormen. Een explicitering van dit maatschappelijk project, dat in opbouwwerkinterventies centraal staat en waarop mensen aangesproken worden, is nodig. Het openhouden van deze aanspreekbaarheid vereist een duidelijke optie tot verdieping van de participatiecomponent, d.w.z. mensen moeten niet enkel aangesproken worden, ze moeten zich ook aangesproken weten. Dit kan enkel als de toetssteen voor het beleid precies de feitelijke veranderingen zijn in concrete situaties die door de betrokken ervaren worden als een structurele verbetering van hun maatschappelijke positie (Bouverne-De Bie, 1999).

Een „sociaal rechtvaardige en democratische wijkontwikkeling” uitbouwen is dus veel meer dan het louter toepassen van de „juiste” methode of techniek. Het gaat hier niet zozeer om formele regels, maar eerder om een visie en om de moed tot historisch en maatschappelijk denken. Participatie betekent: een stem, geschiedenis en toekomst verwerven (Elchardus, 1993). Samenlevingsopbouw betekent mensen een stem geven, vanuit de erkenning van hun geschiedenis en in een streven samen

actualiteit te maken (Bouverne-De Bie, 1999).

Griet Verschelden & Maria Bouverne-De Bie
Vakgroep Sociale, culturele en vrijetijdsagogiek
Universiteit Gent, H. Dunantlaan 2, 9000 Gent

Literatuur

Bouverne-De Bie, M. & Coussee, F. (2001).
Participatie : van compensatie naar dialoog.

In B. Van Bouchaute, I. Van De Walle, D. Verbist (red).
Strax. *Jeugdwerk verkent de toekomst* (pp. 123-131).
Leuven: Garant.

Bouverne-De Bie, M. (1999). Participeren in een
complexe sociale wereld. In H. Baert, M. De Bie, A.
Desmet, L. Hellinckx & L. Verbeke (Red.). *Handboek
samenlevingsopbouw in Vlaanderen* (pp. 211- 223)
Brugge: Die Keure.

Elchardus, M. (1993). Cultuurstrijd rond het
burgerschap. *De gids op maatschappelijk gebied*, 84
(11), 895-912.

Freire, P. (1972). *Pedagogie van de onderdrukten*.
Baarn: Uitgeverij In den Toren.

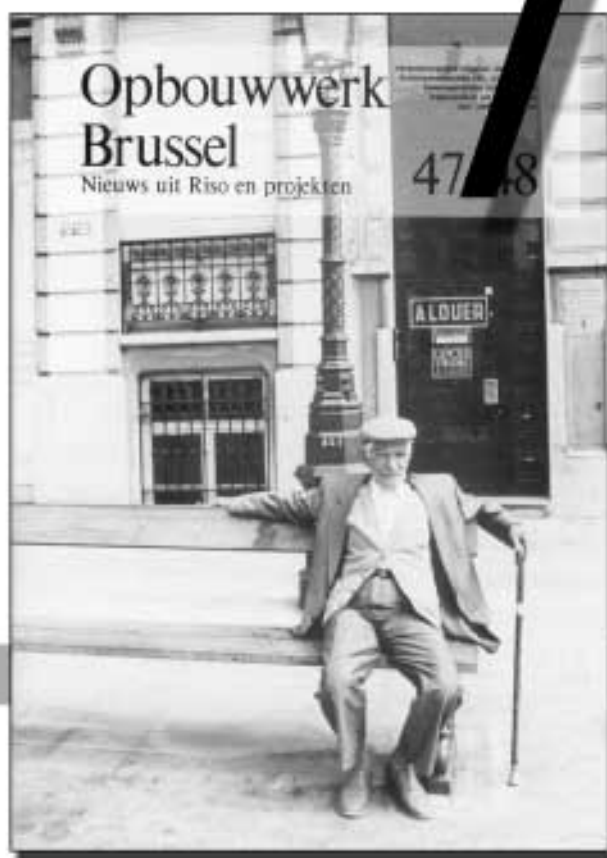
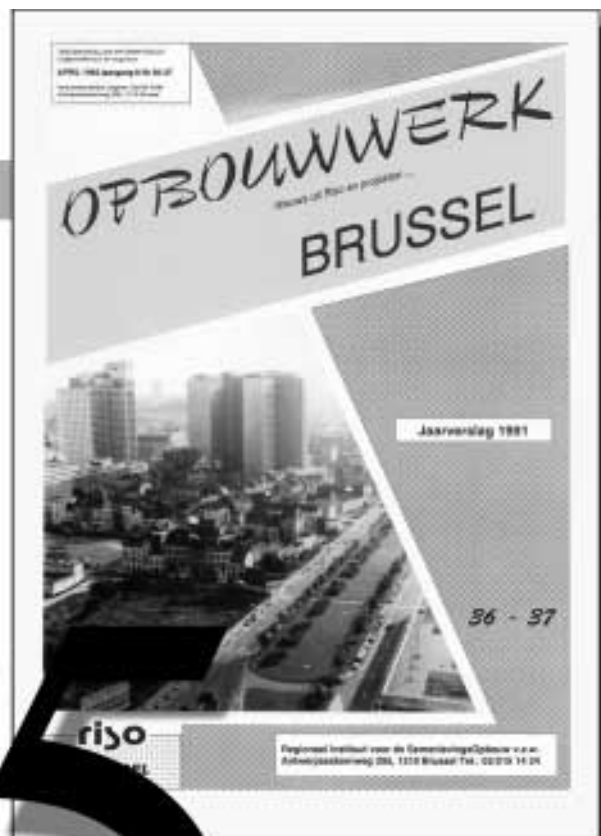
Kovacheva, S. (1999). *Keys to youth participation in
Eastern Europe*. www available.
[Http://www.coe.fr/youth/research/papers.htm](http://www.coe.fr/youth/research/papers.htm).

Murray, C. & Hallet, C. (2000). Young people's
participation in decisions affecting their welfare.
Childhood, 7 (1), 11-25.

Siurala, L. (2000). *Changing forms of participation*.
www available.
[Http://www.coe.fr/youth/research/participation.htm](http://www.coe.fr/youth/research/participation.htm)

Thomassen, J. (1979). Burgers in twee gedaanten.
Beleid en maatschappij, 7 (2), 38-72.

Vranken, J. (1992). Welzijn: voorwerp van
maatschappelijke tegenstellingen en historische
dynamiek. H. Baert (Red.). *De welzijnszorg in de
Vlaamse Gemeenschap. Facetten en standpunten* (pp.
99-119). Leuven: Garant.

Opbouwwerk Brussel

vijfenzeventig maal

Voorwoord

Het is met een zekere schroom dat we voor één keer schrijven over ons eigen geesteskind. Toen wij daar 19 jaar geleden mee begonnen kregen we van een bestuurslid het voordeel van de twijfel, verpakt in de waarschuwing dat een tijdschrift maken veel tijd kost en dat beginnen gemakkelijk is maar volhouden een ander paar mouwen. Nu, 75 nummers verder, mogen we gerust stellen dat RisoBrussel ter zake blijk geeft van een zekere hardnekkigheid. Wat de tijdsinvestering betreft: We zouden de waarheid geweld aandoen als we beweerden dat zoiets in mekaar steken het fluitje van een cent is, waar ter loops gezegd sommigen die daar niet mee bezig zijn nogal eens vanuit gaan. Het maken van Opbouwwerk-Brussel vergt dus tijd maar weer niet overmatig veel. Het blijft per slot van rekening een nevenopdracht waar onze zesjaarlijkse erkenning bij het ministerie niet eens vanaf hangt. Het maken van *Opbouwwerk-Brussel* is echter efficiënte tijd: nadenken over je werk moet toch gebeuren en de inspanning om ervaringen op papier te zetten (het is inderdaad gemakkelijker te kakelen dan je gedachten te ordenen) bevordert de communicatie met de medemens. Eens zover is het nog maar een kleine stap om er een verzorgd strikje rond te binden.

Van meet af aan is het de bedoeling geweest met dit tijdschrift een brug te slaan tussen de praktijk van RisoBrussel en de overige wereld van welzijn en geluk. In een tijd waar de naambekendheid drijft op de kortstondige prikkels van audiovisuele technieken en performances ligt dat niet zo voor de hand. Wij willen vooral in de diepte werken. Toegegeven, de nummers op zich bekeken zijn misschien niet altijd toonbeelden van professionalisme. En inderdaad: het is vaak mengelwerk (hopelijk zonder teveel taalfouten) verpakt onder een strik zonder de hulp van een redactieraad of een vaste schare medewerkers.

Niettemin, wie de hierna volgende index overloopt zal zeker enkele rode draden ontdekken in onze

kijk op de stad, in de praktijkbeschrijvingen, in beleidsevoluties, enzovoort.

Met andere woorden, al deze titels bieden niet alleen een overzicht van 20 jaar RisoBrussel, maar ze vormen als het ware ook een wegenkaart voor twintig jaar Brusselse stadsontwikkeling van uit de wijken bekeken.

Opbouwwerk-Brussel wordt gedrukt in een gemiddelde oplage van 600 exemplaren en wordt gratis verspreid. Daaruit kunnen we dus niet afleiden of het ook gelezen wordt. Er is wel vraag naar vanwege studenten; abonnees doen moeite om hun adresveranderingen te signaleren; een bibliothecaris vraagt of het blad wel nog bestaat als het weer eens te laat verschijnt; artikels worden geciteerd in andere publicaties. Er is ook die brief van die lezer uit Sint-Pieters-Leeuw, werkzaam op het Aartsbisdom Mechelen Brussel die schrijft: „*reeds vroeger beklemtoonde ik het onschatbare nut dat de Riso-informatie voor mijn studieopdrachten betekent*”. Men is echter niet altijd sant in eigen land. In een uitzonderlijke polemische bui trappen we in Brussel wel eens op lange tenen. Zo was er die brief uit een kabinet (de NCC bestond nog) met de boodschap dat een bepaald artikel wel interessant was maar waarbij men zich tegelijkertijd afvroeg waarom RisoBrussel zich met dergelijke kwesties (het ging om het armoedebestrijdingsbeleid) inliet. En zeer recent moest Bert Anciaux in het Vlaamse parlement naar aanleiding van onze berichtgeving over het zaalvoetbalincident in Peterbos het Vlaams Blok van antwoord dienen. Dus wordt Opbouwwerk-Brussel hier en daar toch wel gelezen.

Rest ons een woord van dank aan de schare medewerkers-auteurs, aan de mensen van het secretariaat, in het bijzonder aan Kristel Van der Borgh voor de tekstverwerking en Michel Demol voor de lay-out, aan de sponsors die een enkele keer ook hun eigen oppositie mee subsidiëren.

(ast)

<i>Titel</i>	<i>jaarg.</i>	<i>nr</i>	<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
1. Brussel					
1.1. beleid					
De Nederlandse Commissie voor de Cultuur en de Tijdelijke Werkgemeenschappen.	1	2	1985	GDv	10-11
Het welzijn in Brussel moet op een Vlaams beleid kunnen rekenen.	1	5	1985	AST	3-4
Schepen blaast in de Harmonie zijn eerste noten vals.	1	5	1985	WQ	10
Annemie „groent” (in de stad).	1	5	1985	EVL	11-13
Het congres der Brusselse Vlamingen: Wat met de bejaarden in Brussel?	2	1	1986	x	12-13
Het Brussels woon- en ruimtebeleid: uitstel van de executie(ve).	6	28	1990	TR	3-7
Politiek Brussel en het erkenningdossier. (huurdersunies)	6	28	1990	AST	12-14
Een balans. (beleid huurdersunies)	6	28	1990	AMa	15-16
Het Huisvestingsbeleid in het Brusselse en het Vlaamse Gewest. Standpunt van de Nationale Federatie van Huurdersverenigingen.	6	30	1990	NFH	9-14
Tewerkstellingsbeleid voor laaggeschoolden?	7	34-35	1991	MJ	49-54
Recente studies en hun kijk op de wijk. (kanaalstudie / TGV)	7	34-35	1991	MR	55-62
Het ontwerp gewestelijk ontwikkelingsplan: de kater na de euforie?	10	47-48	1994	JL	5-10
De evolutie van het Gewestelijk Ontwikkelingsplan.	11	50	1995	JL	15-16
Eerste GEWOP van kracht.	11	50	1995	JL	13-14
Drie jaar ordonnantie op de gemeubelde kamers.	13	60	1997	MA	5-9
Huurdersadviesraden in de sociale huisvesting. Een voorstel van ordonnantie gewogen.	16	69	2000	BVL/AST	19-24
1.2. demografie					
Vreemdelingen, niet meer weg te denken uit het Brussels stadsbeeld.	2	3	1986	AST	43-44
De Brusselse bejaardenpopulatie.	2	5	1986	Gdo	3-9
De allochtone senioren, een groeiende groep in de Brusselse wijken?					
Een aandachtspunt voor de Brusselse dienstencentra.	13	61	1997	VVL	5-12
Kuregem, een wijk als een andere?					
Over de veelheid aan nationaliteiten in een Brusselse wijk.	15	65	1999	DJ	20-24
1.3. economie					
Enkele kenmerken van het Brussels economisch landschap.	2	3	1986	AST	3-7
De Brusselse economie in crisis.	2	3	1986	AST	8-12
Tewerkstellingscrisis in Brussel.	2	3	1986	AST	12-14
Syndicale en patronale stemmen.	2	3	1986	AST	26-28
De Brusselse overheidsinstellingen in de economische sfeer.	2	3	1986	x	29-31
Nieuwe maatregelen voor socio-professionele inschakeling in kansarme wijken in Brussel.	7	34-35	1991	PM	39-48

<i>Titel</i>	<i>jaarg.</i>	<i>nr</i>	<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
1.4. grootstedelijke evoluties					
Brussel of de scherven van een grootstad.	1	4	1985	AST	28-31
Leopold II-laan. Van Viaduct tot woonomgeving.	4	17	1988	TR	17-20
Brussel en de crisis van de binnenstad: Feiten en tendensen.	4	20-21	1988	AST	19-24
Kortenbergtunnel actueel.	5	22	1989	WG	14
Klaaglied om Kuregem.	5	24	1989	GM	11-13
Van Harmonie tot het noorden kwijtraken.	5	25-26	1989	TR/RS	9-13
De Havenwijk: een stukje uitgeholde stad.	6	27	1990	AST	9-11
Een TGV-station als cadeau?	6	28	1990	ED	9-10
Brussel, de steen in de (Brabantse) Kikkerpoel.					
Sociale verdringing in het Brussels Stadsgewest.	6	28	1990	x	11-12
Bewoners van Leopold II-laan en omgeving tegen plannen van firma De Waele.	6	31	1990	JM/GDP	22-23
Over migrantenbuurten en het overheidsbeleid ter zake.	7	33	1991	CC	17-18
Grootstedelijke evoluties en sociale buurtontwikkeling.	7	34-35	1991	CK	13-20
De Leopold II-laan of het hoger belang van het (politiek) eigenbelang?	7	34-35	1991	GDP	63-70
Een gevallenstudie in blokken van de sociale huisvestingsmaatschappij Brusselse Haard. De relatie tussen gebouwde omgeving, verloedering kleine criminaliteit en onveiligheidsgevoelens.	8	38	1992	KD/CN	27-31
Veiligheid in City 2: een commerciële en ethniserende benadering.	8	38	1992	KD/CN	32-35
Grootstedelijke evoluties en maatschappelijke achterstelling in Brussel.	9	39-40	1993	AST	49-57
De stedelijke leefbaarheid: een problematische toekomst.	9	43	1993	VA	7-8
De Noordwijk slopen en wonen. Hoe het verder moet ...	10	47-48	1994	MVE	11-13
„Habitat Central” of hoe een verloren gewaand hotel tien dagen tot leven kwam.	11	50	1995	JL	21-22
Een „vergeten” stukje Anderlecht.	12	55-56	1996	JRo	5-15
De Noordwijk andermaal doorgelicht.	12	57	1996	AST	5-16
Armoedebuurten in de grootstad.	12	58	1996	AST	9-13
Oproep van de 100 naar aanleiding van Brussel 2000.	16	68	2000	EC	16-17
Wijkontwikkeling, armoedebestrijding en de rol van het opbouwwerk	19	75	2002	AST	5

1.5. huisvesting en ruimtelijke ordening

Sociale huur Brussel: de basis spreekt.	2	1	1986	EVL	15
Opbouwwerk en sociale huisvesting te Brussel.	2	2	1986	EVL	16-17
De Brusselse sociale huisvesting op drift.	2	2	1986	MD	18-19
Wonen in de Brusselse agglomeratie, de context voor opbouwwerkprojecten.	2	3	1986	EVL	40-42
Sociale woningbouw in een impasse.	2	3	1986	EVL	45-46
Suggesties voor aanpak van het Brussels woonprobleem.	2	3	1986	EVL	47-51
Het huisvestingsmarktmodel naar de Brusselse situatie toe.	3	15-16	1987	JS	59-75

<i>Titel</i>	<i>jaarg.</i>	<i>nr</i>	<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
Diagnose van de situatie van de sociale huisvesting in Brussel.	3	15-16	1987	PV	76-81
Premies vanwege het Brussels Gewest.	3	15-16	1987	HG	86-89
De H van huurdersunie: het grote debat.	4	17	1988	AST	6-12
Van sociale huisvestingsmaatschappijen naar vastgoedoperators in Brussel?	4	18	1988	TR/HG	11-13
De gewestelijke ontwikkelingsmaatschappij voor Brussel en de stadsrenovatie: het algemeen kader.	5	23	1989	AST	6-7
Progressieve gettovorming in de Noordwijk of de politieke onwil van Sinterklaas.	9	41-42	1993	JDC	5-9
De ordonnantie op de stedenbouw en de ruimtelijke ordening van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest als instrument van bewonersinspraak.	9	43	1993	ECh	9-14
De creatie van sociale woningen in het Brusselse Gewest. Invalshoeken voor het opbouwwerk.	10	49	1994	LM	5-14
Wildgroei? Hoezo wildgroei? Plannen in de Noordwijk.	14	62	1998	TVH/JDC	17-20
Brussel samen bouwen?					
Het ontwerp Gewestelijk Bestemmingsplan II gewogen.	16	68	2000	KVL	8-15
Recht op wonen voor ieder. Ook voor vluchtelingen en daklozen. Platformtekst.	17	71	2001	x	14-20
Recht op wonen in Molenbeek. Platform.	17	71	2001	x	21-25

1.6. openbaar vervoer en verkeer

Opbouwwerk & openbaar vervoer. Bedenkingen bij een actie van tramgebruikers en MIVB-personeel.	1	1	1985	AST	11-12
Bond voor trein-, tram- en busgebruikers tegen de aftakeling van het openbaar vervoer.	1	1	1985	AST	13
Ukkelse senioren op de bres voor hun openbaar vervoer.	3	12	1987	AST/KV	12-15
Verkeer(d) in de Begijnhofwijk.	11	51-52	1995	TVH	19-22
Recht op Wonen voor ieder ook voor vluchtelingen en daklozen - Platformtekst.	17	71	2001	x	14-20

1.7. buurtgerichte bejaardenwerking

Het belang van dienstencentra. Noodzaak van professionele ondersteuning. Naar een specifieke regeling voor Brussel. (panelgesprek)	2	5	1986	AST	17-22
De adviesraad voor bejaarden van Brussel-stad.	3	13	1987	AST	12-14
Buurtgerichte bejaardenwerking in Brussel	10	47-48	1994	AST	18-20
1986-1994 - Beleidsbeïnvloeding op de lange weg naar een verordening.	10	47-48	1994	AST	21-23
Beleidsinitiatieven.	10	47-48	1994	AST	27-29

1.8. organisaties en projecten

Vier seizoenen wedstrijd.	1	1	1985	EVL	18
Onderwijsopbouwwerk in Brussel: bi-cultureel onderwijs.	1	3	1985	LS	4-7
Sociaal-culturele raad in de bres voor een leefbaar Haren.					
Witboek voor een leefbaar Haren.	1	3	1985	AST	7-9
OCMW van Brussel-stad in de ban van het buurtwerk.	2	1	1986	AST	9-11
Alfabetisatie in Brussel.	2	4	1986	AST	13-14
Migranten en geestelijke gezondheidszorg. (CW Laken).	3	13	1987	x	3-7
Huisvestingservice „Foyer”, een project van de juridische dienst Foyer vzw.	3	15-16	1987	HM	54-58
Werk- en vormingsprojecten, met langdurig laaggeschoolde werklozen in het atelier voor sociale en culturele promotie.	4	19	1988	ADG	3-7
De GOMB op de stadsvernieuwingstoer. Het Gomb-renovatie-project Hanzehuis / huizenblok Timmerhoutkaai ...: kansen tot sociale stadsvernieuwing.	5	23	1989	AST	3-6
GOMB-project frontispice-Harmonie: een bericht uit het veld.	5	23	1989	RS	8-9
Is er ruimte voor levensvatbare huurdersverenigingen in Brussel?	6	28	1990	NB	9-11
Project wonen-werken. Een concrete stap tegen de speculatie.	6	29	1990	GVR	7-9
Begeleid wonen via De Schutting.	6	29	1990	AST	10
Een centrum voor basiseducatie in Brussel.	6	30	1990	AST	3-8
Klimop - Atelier voor houtbewerking.	6	31	1990	BM/RVD	3-9
Het Vlot. Een dagcentrum voor schoolgaande jeugd te Brussel.	6	31	1990	JR	10-11
Coördinatie Nederlands voor migranten.					
Een blik in het jaarverslag 1990.	7	33	1991	AST	19-20
Dienstencentrum Begijnhofwijk.	10	47-48	1994	VVL	30-34
Seniorencentrum „De Kat” in Ukkel.	10	47-48	1994	x	35-36
Dienstencentrum Noordwijk: Een combinatie van doelgroep- en buurtgerichte werking.	10	47-48	1994	JDC	37-39
Wijle zain van Meulebeek. Dienstencentrum De Vaartkapoen.	10	47-48	1994	LH	40-43
Een „maison de la participation” in Brussel-stad.	11	50	1995	AST	23-25
Steun en werkzaamheidscomité huisvestingscode.	11	50	1995	AST	26
Vijf jaar Centrum Basiseducatie Brussel.	11	53-54	1995	AST	21-25
Nederlands leren in Brussel. Een reflectie over de specificiteit van het aanbod Nederlands tweede taal bij Brusselleer.	11	53-54	1995	LHO	26-34
Brusselse Federatie van Huurdersuniesverenigingen, eerste lustrum.	11	53-54	1995	JL	35-36
Kiezen voor het Nederlandstalig onderwijs. Kansen tot integratie.	13	59	1997	HD	9-14
Netwerken Wonen in een nieuw kleedje.	13	59	1997	JL	17-18
Het Sociaal Impulsfonds ook in Brussel.	13	59	1997	AST	19-23
Brussel, Europese cultuurstad van het jaar 2000.	13	61	1997	AST	16-18
Vijf jaar Nederlandstalige socio-professionele inschakelingacties: het rapport.	14	63	1998	ADB	5-8
Vijf jaar Nederlandstalige socio-professionele inschakelingacties: het debat.	14	64	1998	ADB	13-15

OOTB en de Missions Locales.	15	65	1999	ADB	35
Netwerk van Nederlandstalige Brusselse inschakelingacties in de kijker.	15	65	1999	ADB	36
Brussels Gekleurd. Toeters en bellen.	15	67	1999	MdF/KVL	22-24
De buurtconciërge op de bres tegen vereenzaming in de Binnenstad.	16	68	2000	JLI	5-7
De wijk in gezondheidsperspectief wijkontwikkeling en socio-economische gezondheidsverschillen.	16	69	2000	IW/FM	11-18
Bruggen bouwen tussen gemeenschappen.					
Een zoektocht naar stevige pijlers.	17	73	2001	HD	43-45
De Schakel. Waar armen het woord nemen.	18	74	2002	WB	5-9

1.9. sociale achterstelling

Immigratie, tewerkstelling en werkloosheid.	2	3	1986	AST	15-18
Armoede in het Brusselse, een verkenning van de bruikbare indicatoren.	2	3	1986	JRa	19-22
Energie-armoedeprobleem.	2	3	1986	LR	22-26
„Wonen op gemeubelde kamers in Brussel”.	3	13	1987	DV	19-20
De kleine Brusselaar in het grote Europa.	5	24	1989	OM	3-6
Welk lot staat de bewoners van gemeubelde kamers te Brussel-centrum te wachten.	5	25-26	1989	MA	3-6
Een gapende wonde. De digitale kloof.	17	71	2001	VS	32-33

1.10. staathervorming

Brussel uit de ijskast?	1	1	1985	DV	14-15
De Brusselse instellingen.	6	27	1990	AST	6-8

1.11. wijkontwikkeling

Buurtontwikkeling in Anderlecht-Kuregem.	5	25-26	1989	JM	22-23
Buurtbeheer en stedenbouw in Brussel.	7	34-35	1991	EL	25-37
Criminaliteitspreventie en buurtbeheer.	9	41-42	1993	KD/CN	33-36
Het Molenbeekse Wijkcontract: geïntegreerde wijkontwikkeling?	11	1995	1995	WE	5-9
Kluitjes in het riet, dat pikken wij niet! Wijkcontract Noordwijk.	15	65	1999	TVH	25-27

2. RisoBrussel

2.1. beleid en jaarverslagen

De geboorte van een regionaal instituut voor de samenlevingsopbouw in Brussel	1	0	1984	AST	3-4
1984 voor RisoBrussel.	1	2	1985	JM	3-4
RisoBrussel 1985 in het reilen en zeilen van de samenlevingsopbouw.	1	3	1985	JM	3
2 jaar RisoBrussel ...	1	4	1985	AGO	3
RisoBrussel. Geschiedenis van een herstructurering ...	1	4	1985	AST	4-6
Opbouwwerk in Brussel: naar een duidelijk organisatorisch perspectief.	1	4	1985	AST	33-36
RisoBrussel in 1985.	2	1	1986	JM	3-5

30 januari 1986. Nieuwjaarsreceptie RisoBrussel.	2	1	1986	AGO	6
RisoBrussel intern ...	2	2	1986	JM	5
RisoBrussel intern ...	2	4	1986	JM	3
RisoBrussel intern ...	2	5	1986	JM	6-7
RisoBrussel intern ...	3	12	1987	JM	3-6
RisoBrussel op het kruispunt van projectwegen.	3	12	1987	AST	6-10
RisoBrussel intern ...	3	13	1987	JM	8-9
Zweet, bloed en ... resultaat. (projectvoorbereidingen)	3	13	1987	TR	9-10
Het wel en wee van onze enquête. (rond Opbouwwerk-Brussel)	3	13	1987	AM	11
RisoBrussel intern ...	3	14	1987	JM	6-7
RisoBrussel intern ...	4	17	1988	JM	21-22
RisoBrussel intern	4	19	1988	JM	14-15
RisoBrussel in de steigers.	4	20-21	1988	AST	4-5
Een dwarsdoorsnede van vijf jaar werking.	4	20-21	1988	AST	6-9
Een plaatsje onder de Brusselse zon.	4	20-21	1988	AST	10-13
De crisis voorbij? RisoBrussel-beleidsplan 1989-1993.	4	20-21	1988	x	25-35
RisoBrussel intern ... een terugblik op 1988.	5	22	1989	JM	15-16
RisoBrussel intern ... Er was eens een dertiende maand.	5	23	1989	JM	13-15
RisoBrussel intern ...	5	24	1989	JM	18
Bij de start van een nieuw decennium.	6	27	1990	DA	3-4
Het Riso-beleidsplan bevestigd. Verslag van drie rondetafel-gesprekken.	6	27	1990	AST	15-21
RisoBrussel intern ... een terugblik op 1989.	6	28	1990	JM	13-14
Drie ontmoetingen in Molenbeek, Koekelberg en Brussel-centrum.	6	31	1990	x	12-14
RisoBrussel intern ... een vooruitblik op 91-92.	6	31	1990	JM	26-27
Kanttekeningen bij een werkingsverslag.	7	33	1991	MJ	3-4
Aandachtspunten in de Riso-werking in 1991.	8	36-37	1992	JM	4-10
RisoBrussel: de filosofie van het instituut.	9	39-40	1993	x	58-61
Ook RisoBrussel herstructureert.	9	41-42	1993	AST	41-45
Ups en downs in een Riso-werkjaar.	9	41-42	1993	JM	46-47
Wijkontwikkeling in uitvoering. Een Riso-standpunt.	9	43	1993	MJ	37-41
RisoBrussel in de achteruitkijkspiegel. Moreel verslag 1993.	10	46	1994	x	5-10
RisoBrussel op de bi-communautaire toer.					
Krachtlijnen uit een voorstel.	10	47-48	1994	AST	24-26
RisoBrussel in vierennegentig. Moreel jaarverslag.	11	51-52	1995	JL/CN/AST	5-12
Opbouwwerk in Brussel. Moreel jaarverslag 1995.	12	55-56	1996	JL/CN/AST	27-37
Het Riso-meerjarenplan 1992-1996: een voorlopige evaluatie.	12	57	1996	JL/CN/AST	17-30
Opbouwwerkgebied Anderlecht.	12	58	1996	x	25-35
Opbouwwerkgebied Binnenstad.	12	58	1996	x	36-49
Opbouwwerkgebied Molenbeek.	12	58	1996	x	50-64
Opbouwwerkgebied Noordwijk.	12	58	1996	x	65-75
Opbouwwerkgebied Schaarbeek.	12	58	1996	x	76-81

Strijkwinkel Faut Le Fer.	12	58	1996	x	82-83
Opbouwwerk in 1996. Verslag van een werkjaar.	13	60	1997	JL/AST	21-29
De personeelsbehoefte van RisoBrussel in het kader van het meerjarenplan 1997-2001.					
Nota ten behoeve van de Vlaamse Gemeenschap en de VGC.	13	60	1997	x	30-32
RisoBrussel in 1997. Het jaarverslag.	14	62	1998	JL/AST	21-30
Sport en integratie in Brussel. Een voorstel voor de werking met kansarme jongeren.	14	64	1998	JM	5-9
Sociale wijkontwikkeling voor een democratisch en leefbaar Brussel.					
De contouren van een stadsproject.	15	65	1999	x	28-34
Grasduinen in het jaarverslag 1998.	15	66	1999	KVL/AST	28-36
RisoBrussel over de Vlaamse regeerakkoorden.	15	67	1999	x	30-33
Uitgevoerd werk. Jaarverslag 1999.	16	68	2000	KVL/AST	19-30
RisoBrussel online.	17	71	2001	KVL/VS	34
RisoBrussel - meerjarenplan 1997-2002. Een algemene terugblik.	18	74	2002	AST	18-30
Naar een nieuw meerjarenplan voor RisoBrussel, discussie	19	75	2002	AST	41-46

2.2. projectwerking

Even voorstellen: De Brusselse opbouwwerkprojecten.	4	20-21	1988	x	36-43
---	---	-------	------	---	-------

2.2.1. opbouwwerkgebied Anderlecht Kuregem

Van sluikstort tot buurtspeelplein.

Properheidacties in Kuregem - Anderlecht.	14	64	1998	KVR	10-11
---	----	----	------	-----	-------

Kunstig Kuregem.	15	66	1999	KVR	13-14
------------------	----	----	------	-----	-------

Video People, enthousiaste jongeren bevorderen de communicatie in Kuregem.

16	70	2000	CVR	19-21
----	----	------	-----	-------

La vache qui (c)rit! Veeartsenij in beweging!	17	73	2001	x	23-28
---	----	----	------	---	-------

2.2.2. opbouwwerkgebied Binnenstad

Bloembakken voor 4 seizoenen. Project Bijstandswijk.	1	3	1985	AST	10
--	---	---	------	-----	----

Drie jaar kookgroep in de Bijstandswijk, een terugblik.	4	19	1988	DV	8-10
---	---	----	------	----	------

Sociaal beheer van woningen in de Brusselse Haard.

Een project in de startblokken.	7	34-35	1991	AST	83-86
---------------------------------	---	-------	------	-----	-------

Project sociaal beheer van woningen, deel I.

Terugtrekken van Brusselse Haard leidt tot „miskraam”.	9	41-42	1993	AST	15-19
--	---	-------	------	-----	-------

Project sociaal beheer van woningen, deel II.

Een nieuwe start in de Begijnhofwijk.	9	41-42	1993	JB	20-23
---------------------------------------	---	-------	------	----	-------

Een project buurtoverlast in de Begijnhofwijk.	10	49	1994	CN	31-34
--	----	----	------	----	-------

De Bijstandswijk: thuisbasis voor internationaal gezelschap van jongeren.	11	51-52	1995	MA	17-18
---	----	-------	------	----	-------

Renovatie en herhuisvesting door de Brusselse Haard.	11	53-54	1995	JB	13-17
--	----	-------	------	----	-------

Van vrouwenhuurderswerking tot wijkgericht emancipatiecentrum!

Ervaringen uit de Begijnhofwijk.	13	60	1997	VVL	10-15
----------------------------------	----	----	------	-----	-------

Renovatie wooncomplex Houthulstbos: Part III, The End.	15	65	1999	BVL	9-19
--	----	----	------	-----	------

Alternatief en artistiek Anneessens.	15	66	1999	TG	10-12
--------------------------------------	----	----	------	----	-------

<i>Titel</i>	<i>jaarg.</i>	<i>nr</i>	<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
De Buurtwinkel is dood, leve de Buurtwinkel. Nieuwe uitdagingen in de Anneessenswijk.	15	67	1999	GV/IG TG/AST	5-11
De sociale dienst van de Buurtwinkel. Een staalkaart van onrecht in de wereld.	15	67	1999	AST	12-14
„United we stand” voor de Pantserroepensquare!	15	67	1999	BVL	15-19
Wijkcontract Noord. Bewoners dwingen participatie af.	16	70	2000	JLc	22-26
De heraanleg van de Hooikaai. Bewoners als prinsen van de planning.	17	71	2001	JJ/BVL	5-13
Sociale wijkontwikkeling in Begijnhof- en Chicagowijk.	17	73	2001	x	11-14
Anneessens kijk maar om!	17	73	2001	x	29-32
 2.2.3. opbouwwerkgebied Molenbeek					
Opbouwwerk tussen de schoolbanken, een geslaagde aanzet voor Molenbeek-centrum.	1	2	1985	EVL	5-9
Molenbeek in het vizier. Een kijk op de context van een opbouwwerkproject.	2	5	1986	EVL	3-5
Leopold II-laan. Buurthuis Molenbeek-centrum ondersteunt bewoners bij hun vraag naar meer woonzekerheid.	4	19	1988	JC/LK	11-13
Opbouwwerk rond de Leopold II-laan. Evaluatie van een ongelijke strijd.	9	41-42	1993	GDP	10-14
Molenbeek wint prijs voor het leefmilieu.	11	51-52	1995	VD/TVH	24
Dromen van verbeelding ... in Molenbeek-Centrum.	11	53-54	1995	VD	18-20
Het Bonneviepark in Molenbeek: het relaas van een lange weg.	13	59	1997	JL	5-8
Renovatiecentrum Bonnevie. Begeleiding van eigenaars die willen verbouwen.	15	65	1999	GDP	5-8
Een parcours van muurschilderingen in Molenbeek-centrum.	15	66	1999	VD	15-16
Sociale eigendomsverwerving stimulans voor sociale wijkontwikkeling.	16	69	2000	GDP	5-10
Buurthuis Bonnevie ijvert voor sociale wijkontwikkeling in Molenbeek.	17	73	2001	x	15-22
 2.2.4. opbouwwerkgebied Noordwijk					
Een buurtgerichte bejaardenwerking in de Noordwijk te Brussel.	1	0	1984	JV	5-6
Renovatie en huisvesting in de Harmoniebuurt. Wedervaren van een opbouwwerkproject.	1	1	1985	AST	5-6
Een eerste Nederlandstalig dienstencentrum te Brussel.	1	2	1985	JV	16
Harmonische spraakverwarring.	2	4	1986	EVL	9-10
Noordwijk baart „Nord-Gazet”.	13	59	1997	JDC	15-16
Het parcours van ratten en muizen.	14	63	1998	DVV/ JCDC	9-11
„Van Kassei tot Noordwijk”. De tentoonstelling.	15	65	1999	JDC	37
Clio in de Kassei, een opbouwend experiment met buurtgeschiedenis.	17	72	2001	MJa	5-12
De Noordwijk herdacht, plannen met bewoners.	17	73	2001	x	5-10

<i>Titel</i>	<i>jaarg. nr</i>		<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
2.2.5. Peterbos					
Buurtbeheer Peterbos. Een nieuw Riso-project.	4	18	1988	MD	14-15
Peterbospark: Buurtbeheer in de praktijk.	7	34-35	1991	AP	79-82
Brusselse zaalvoetbalcompetitie (ge)zuiver(d) op de graat.	13	61	1997	JL	13-15
Vijf jaar werken in Peterbos. Voor wanneer de kers op de taart?	16	69	2000	KVL	25-28
Samenleven in Peterbos, het buitenbeentje van RisoBrussel.	17	73	2001	x	37-42
Sociale Cohesie Peterbos „cité heureuse” of „giftige paddestoel”.	18	74	2002	EDP	10-16
Spelen tegen Peterbos betekent oorlog.					
Reactie op tendentieuze berichtgeving in Het Laatste Nieuws.	18	74	2002	KVL	34-35
2.2.6. opbouwwerkgebied Schaarbeek					
Het project „Meldingspunt” in de Brabantwijk: stand van zaken en vooruitzichten.	14	62	1998	TG/SD	11-16
Limite/Limite.					
Een leefbaarheidproject in de Brabantwijk - Schaarbeek.	15	66	1999	SD	17-20
Limite/Limite is geboren ...					
Een nieuwe stap binnen het leefbaarheidproject is gezet.	15	67	1999	SD	21
Naar een leefbare Brabantwijk.	17	73	2001	x	33-36
2.2.7. andere projecten					
Seniorencentrum opbouwwerk De Kat uit de startblokken.	1	2	1985	KV	17
De Brusselse woonprojecten voor samenlevingsopbouw in kaart.	2	3	1986	EVL	37-39
Project huisvesting Tuinwijk „Het Rad” - Anderlecht.	2	4	1986	MD	4-6
Huurdersunie Noordwijk. Doorbraak sociale huisvesting.	2	4	1986	CD	7
Gemeubelde kamers in de Bijstandswijk.	2	5	1986	AST	8-10
Renovatieproject: Sint-Annawijk.	3	14	1987	ET	3-5
Huurdersunies in Vlaanderen-Brussel. Een beknopte beschrijving.	3	15-16	1987	RB	23-35
Uitstralingseffect en integratiemogelijkheden van Huurdersunie Noordwijk.	3	15-16	1987	AS	36-43
Project „Huisvesting Tuinwijk Het Rad”.	4	17	1988	MD	14-15
Derde leeftijd Begijnhofwijk. Een project met wind in de zeilen.	4	18	1988	AST	3-7
Leopold II-laan. Een Riso-project rond de Leopold II-laan?					
Gewikt, gewogen en goedbevonden?	4	18	1988	LK	16-18
Project noodkopers: een terugblik.	5	22	1989	TR	3-7
Huisvesting van migranten. 1989: Licht op groen voor de huurdersverenigingen?	5	22	1989	LM	8-9
Leopold II-laan en woonomgeving. De bewoners geven mee gestalte aan een project.	5	23	1989	TR/LK	10-12
Staatssecretaris Gosuin bij Huurdersunie Noordwijk op bezoek.	6	31	1990	LM	20-21
Woonbeurs Molenbeek-centrum.	7	32	1991	VD	15-16
Het overleg van opleidings- en tewerkstellingsinitiatieven: verslag van 1 jaar werking.	8	36-37	1992	MJ	43-45

<i>Titel</i>	<i>jaarg.</i>	<i>nr</i>	<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
Transit-huisvesting in De Lokvogel.	9	41-42	1993	LM	24-25
Het overleg opleidings- en tewerkstellingsprojecten Brussel (OOTB). Uitgedaagd door sociaal-economische projecten.	9	41-42	1993	MJ	26-29
De Strijkwinkel, met laaggeschoolde vrouwen aan de slag.	9	41-42	1993	KV	30-32
De onzekere toekomst van dienstencentrum Jourdan.	9	41-42	1993	JB	37-40
Transit-huisvesting als werkvorm: afsluitende beschouwingen bij het pilootproject De Lokvogel.	11	50	1995	LM	10-14
De Strijkwinkel in de startblokken.	11	50	1995	AST	17-20
Drie jaar city-coaching in Anderlecht.	12	57	1996	CN	32-38

3. Samenlevingsopbouw

3.1. beleid en belangenbehartiging

Hoorzitting te Brussel over het ontwerp van dekreet op de Samenlevingsopbouw.	1	0	1984	AST	12-13
Bestuursleden en vrijwilligers bijeen ...	1	1	1985	x	3
Overdenkingen van mensen die deelgenomen hebben aan de Riso-bijeenkomsten met vrijwilligers ...	1	1	1985	MG	3
Nogmaals het ontwerp van decreet.	1	1	1985	AST	16-17
Belangenbehartiging: een hart voor het belang van de opbouwwerker.	1	3	1985	EVL	14-15
In het jaar van de waarheid.	2	2	1986	ADs	3-4
Eindelijk een decreet op het maatschappelijk opbouwwerk.	8	36-37	1992	AST	46-47
Een regeling voor buurtwerk: vooralsnog geen boter bij de vis.	14	63	1998	AST	22-23
Ook van het opbouwwerk wordt een minimum aan kwaliteit gevraagd.	15	67	1999	AST	25-29

3.2. bewonersinspraak en methodiek van opbouwwerk en buurtwerk

Projectmatig werken en continue aanwezigheid in de buurt.					
In welke richting oplossingen zoeken?	1	3	1985	AST	16-18
Buurtwerk in Thatcheriaans perspectief of windmolens.	2	1	1986	RM	8-9
De opbouw-werkbaarheid van de woonproblematiek van migranten.	3	15-16	1987	BH	7-22
De leefwereld en de wooncultuur van de migrant of weten met wie je vorming gaat opzetten.	3	15-16	1987	AB	44-53
Huurdersunies: voor- en nadelen van een rit per autobus.	4	17	1988	CD	4-5
Bewonersparticipatie en beleidsbeïnvloeding: Resultaten gewikt en gewogen.	4	20-21	1988	AST	14-18
Stuurgroepen: Recente praktijkervaringen van een moeilijke geboorte.	5	24	1989	TR	7-10
Kuregem en de buurtontwikkeling.	5	24	1989	MD	13
Bewonersparticipatie gewikt en gewogen. (DSQ)	5	25-26	1989	x	14-16
Het sociaal restaurant in de Brusselse Bijstandswijk.					
Een basisschakel in de strijd tegen de armoede.	6	27	1990	AST	12-13
De finaliteit van het opbouwwerk.	6	31	1990	ER	15-19
De Harmoniebuurt: evaluatie van een bewonersorganisatie.	7	32	1991	MJ/AST/RS	10-14

<i>Titel</i>	<i>jaarg.</i>	<i>nr</i>	<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
Enkele opmerkingen over het werken met migranten.	7	33	1991	CC	5-8
De buurt als werkingskader voor het opbouwwerk. Mogelijkheden en beperkingen.	7	34-35	1991	AST	21-24
Opbouwwerkprojecten: beginnen makkelijker dan eindigen.	8	36-37	1992	AST	38-42
Bewonersinspraak in de planning omtrent de TGV in het Zuidstation.	9	43	1993	WD	15-18
Het partnerschap.	9	43	1993	AL	18-20
Bewonersparticipatie binnen de sociale buurtontwikkeling.	9	43	1993	MD	25-29
Burgerschapszin en samenlevingsopbouw.	9	43	1993	EC	30-32
Over moeilijkheden bij een geïntegreerde aanpak van samenlevingsproblemen. Burgerparticipatie als uitdaging voor het status-quo.	9	43	1993	BV	33-36
Een kritiek op het populisme?	10	47-48	1994	AMa	14-16
Het sociaal restaurant in de Bijstandswijk. Aspecten van een basisschakelmethode.	10	49	1994	JP/HW	15-23
Opbouwwerk en criminaliteitsbeheersing.	12	55-56	1996	CN	16-26
Opbouwwerk en bestuurlijke focus op de achtergestelde buurt.	12	58	1996	AST	5-6
Het opbouwwerkperspectief onderbouwd.	12	58	1996	AST	14-18
Beleidsnetwerken: van eigenbelangen naar gedeelde belangen?	13	59	1997	AST	24-32
Naar aanleiding van een onderzoek binnen RisoBrussel: formuleren van doelstellingen.	13	61	1997	AST	19-21
Creatief meedenken in Kuregem. Toepassing van de DIP-methode binnen het Sociaal Impulsfonds.	14	62	1998	MA/KVR	5-10
Het buurtwerk vroeger en nu. Een algemeen overzicht.	14	63	1998	MD	12-15
Buurtwerk in Brussel.	14	63	1998	MDm	16-21
Van buurtwerk, basisschakels, opbouwwerk en geïntegreerde basiswerkingen / buurtwerkingen.	14	63	1998	AST	24-26
Artistiek-sociale projecten en de link met het opbouwwerk.	15	66	1999	KVL	5-9
Artistiek-sociale projecten. De link met het opbouwwerk.	16	70	2000	AST	5
Kunst en cultuur in de samenlevingsopbouw.	16	70	2000	EC	6-12
Cultuur als stedelijke opbouwwerkstrategie: drie bedenkingen.	16	70	2000	CK	13-18
Opbouwwerk en sociaal kapitaal. Een problematisch partnership.	17	71	2001	AST	26-31
Omgaan met agressie van maatschappelijk kwetsbare jongeren. Een zoektocht in het duister.	18	74	2002	SS	31-33
De strijd tegen dualisering in tijden van onveiligheid, een kerntaak voor het opbouwwerk	19	75	2002	PG	10-13
Participatie in samenlevingsopbouw, kanttekeningen bij de invulling ervan	19	75	2002	GVe/MBD	14-18
Sociale cohesie en het waardendiscours, geen ethisch baldakijn in Brussel.	19	75	2002	LN	19-20

3.3. opbouwwerk als professie

De job van opbouwwerker ... Gesprek met laatstejaarsstagiaires in Brusselse opbouwwerkprojecten.	1	3	1985	DV/AST	11-14
Deskundigheidsbevordering moet inspelen op ervaringen uit het veld.	2	2	1986	AST/EVL	6-9

Vrij als een vogel en vogelvrij ...	2	4	1986	WQ	11
De opbouwwerker, een rare vogel.	2	4	1986	CDS	12
Bewoner en deskundige: beiden baas in eigen huis?					
Gesprek met Wim Kennis.	7	34-35	1991	JVP	87-92

3.4. syndicale werking

Het vakbondsfront spreekt zich uit ...	1	0	1984	EVL	13-14
--	---	---	------	-----	-------

4. Thema's en problematieken

4.1. alfabetisering en basiseducatie

Moeten, willen kunnen. Wat is de functie van de basiseducatie?	16	70	2000	x	5-8
Wie is „laaggeschoold“?	16	70	2000	x	9-11
Een school open voor volwassenen?	16	70	2000	x	12-14
Basiseducatie in Brussel.	16	70	2000	x	15-17
Gezocht: materiaal.	16	70	2000	x	18-20
Goeiedag, hoe gaat het?	16	70	2000	x	21-23
Leert iedereen lezen, schrijven en rekenen op school?	16	70	2000	x	23-24
Brusselleer: een wilde wingerd?	16	70	2000	x	25-26
Te koop gevraagd.	16	70	2000	x	26-28
Het loont de moeite.	16	70	2000	x	29-30
Volwassenenonderwijs verplicht? Basiseducatie in debat.	17	72	2001	AST	20-30
10 vragen voor Brusselleer? Het zijn er veel méér ...	17	72	2001	ADW	30-34
Tien jaar basiseducatie. Een evaluatieonderzoek.	18	74	2002	AST	36-38

4.2. armoedebestrijding

OCMW's: Schaakmat door het KB 244!	1	0	1984	DV	7-8
EEG-project „Armoedebestrijding in het grootstedelijk milieu van Antwerpen, Brussel en Gent“.	1	5	1985	AST	9
Derde Europees programma ter bestrijding van de armoede.	5	24	1989	AST	16-17
Vlaamse armoedebestrijding in Brussel?	6	27	1990	x	14
De beleidsnota armoedebestrijding van Jan Lenssens. Een synthese.	6	29	1990	AST	11-14
Dertig miljoen voor kansarmoedebestrijding in Brussel.	6	30	1990	AST	16-17
Een studienamiddag over armoedebestrijding in Brussel.	6	31	1990	AST	24-25
Het fonds ter bestrijding van kansarmoede.					
Tegendraadse beschouwingen en voorstellen.	7	33	1991	AST	9-16

4.3. buurtgerichte bejaardenwerking

Dienstencentra in Vlaanderen.	1	2	1985	AST	12-14
Biedt het decreet van 5 maart 1985 ook kansen aan de dienstencentra voor bejaarden in Brussel?	1	2	1985	AST	14-15
Bericht uit de Werkgroep Buurtgerichte Bejaardenwerking.	1	4	1985	AST	32

Dienstencentra voor bejaarden: een functieomschrijving in opbouwwerkperspectief.	2	2	1986	AST	10-12
Ter discussie: Het takenprofiel van centrumleider (m/v) in een dienstencentrum.	2	2	1986	AST/JV	12-14
Het dienstencentrum. Een algemene oriëntatie vanuit de werking van de Balsemboom Brugge.	2	5	1986	JW	9-11
De zorgen van een Brussels model van een buurtgericht bejaardenwerk.	2	5	1986	x	12-16
Brusselse senioren trokken naar het kabinet van minister Steyaert.	3	12	1987	AST	11
Nogmaals: dienstencentra voor bejaarden in Brussel.	3	14	1987	AST	8
Bejaardenonderzoek in de Begijnhofwijk.	4	18	1988	AST	7-10
Vlaamse dienstencentra te Brussel blijven vragende partij.	5	24	1989	AST	14-15
Dienstencentra, de lange weg naar een verordening.	10	47-48	1994	AST	3-4
Dienstencentra voor bejaarden. Enkele kritische beschouwingen bij concept en beleid in Vlaanderen en Brussel.	10	47-48	1994	AST	44-47
Vlaamse Vereniging voor Dienstencentra.	10	47-48	1994	AST	48
Thuiszorgdecreet baart dienstencentra zorgen.	13	60	1997	AST	16-20
De Brusselse dienstencentra en de eisen van het thuiszorgdecreet.	15	66	1999	AST	21-27
Lokale dienstencentra in Brussel. Memorandum aan het VGC-College.	16	69	2000	x	29-30

4.4. huisvesting en ruimtelijke ordening

Woonzekerheid naar het rijk der fabelen.	1	0	1984	EVL	10
Werkgroep huisvesting: een bilan ...	1	1	1985	EVL	4-5
Hoe bereken ik mijn huurprijs in 1985?	1	1	1985	x	7
Over wonen, renoveren, restaureren en de positie van de opbouwwerker.	2	2	1986	WQ	14-15
Idee en concrete uitwerking van een sociaal verhuurkantoor.	2	5	1986	DV	11-13
Enkele bedenkingen over de wenselijkheid van reglementen voor logementhuizen.	2	5	1986	AST/DV/MA	13-14
Waarom de nieuwste huurwetten niet deugen ...	3	15-16	1987	LDK	82-85

4.5. preventie van kleine criminaliteit

Opdracht tot een onderzoek.	8	38	1992	CE	5
Wat is „kleine criminaliteit“?	8	38	1992	KD/CN	6-8
Preventie en criminele politiek.	8	38	1992	KD/CN	9-10
Criminologische theorieën en de aanpak van kleine criminaliteit.	8	38	1992	KD/CN	11-13
Problemen bij het verzamelen van gegevens voor een analyse van de kleine criminaliteit.	8	38	1992	KC/CN	14-15
Het (criminaliteits-)preventiebeleid in België.	8	38	1992	KD/CN	20-22
De preventie van kleine criminaliteit in een vergelijking.	8	38	1992	KD/CN	23-26
Criminaliteitspreventie en buurtbeheer. Een deel in het geheel.	10	49	1994	AST	35-38
Naar een brede invulling van preventie van onveiligheid.	11	51-52	1995	CN	13-16
De aanpak van geweld op school. Meer dan een kwestie van sleutels en ordehandhaving.	11	53-54	1995	AD/CN	5-12

<i>Titel</i>	<i>jaarg.</i>	<i>nr</i>	<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
4.6. wijkontwikkeling					
Een politiek van sociale buurtontwikkeling, genaamd „Développement Social des Quartiers (DSQ) in de wijk Kuregem te Anderlecht. deel I	6	29	1990	ED	3-6
Een politiek van sociale buurtontwikkeling, genaamd „Développement Social des Quartiers” (DSQ) in de wijk Kuregem te Anderlecht. deel II	6	30	1990	ED	21-27
Een politiek van sociale buurtontwikkeling genaamd „Développement Social des Quartiers” (DSQ) in de wijk Kuregem te Anderlecht. deel III	7	32	1991	ED	17-21
Sociale beleidsontwikkeling of een familieportret van aanverwante begrippen.	7	34-35	1991	ER	7-12
De sociale buurtontwikkeling in de wijk Kuregem.	7	34-35	1991	ED	71-78
Buurtbeheer en sociale huisvesting. Partnership in de praktijk.	9	43	1993	JLP	21-24

4.7. tewerkstelling en werkloosheid

Tewerkstellingscrisis en perspectieven voor het opbouwwerk.	2	3	1986	AST	32-36
Tewerkstelling en werkloosheid. Gemeentelijke initiatieven in de Brusselse agglomeratie.	5	22	1989	AST	18-19
Socio-professionele integratie van langdurig werkzoekenden.	6	30	1990	MJ	15

5. Lectuur en boekbesprekingen

De Koning Boudewijnstichting slaat alarm!	1	1	1985	EVL	9-10
Stadsherwaardering en woningrenovatie.					
Goor-Eyben, stedenbouw en ruimtelijke ordening, Brussels Gewest.	1	2	1985	WQ	18
Over het eindrapport „Na de soep heeft men meer draagkracht om de hoofdschotel te bereiden”. Een kookgroep van alleenstaande mannen: een nieuw initiatief in de Bijstandswijk.	1	5	1985	GL	4-8
Volkswoningen ... waar ... in Brussel?	1	5	1985	EVL	13-14
Een dossier over de Havenwijk.	1	5	1985	x	14-15
Een onderzoek naar de woonsituatie van sociale huurders uit de Tuinwijk „Het Rad” te Anderlecht.	1	5	1985	x	15
Gelezen uit de geschiedenis van de arbeidsbeweging in Brussel. (G. Kwanten, De Pletinckxstraat. Een eeuw sociale strijd in en rond Brussel.)	2	1	1986	AST	13-14
Een integratiebeleid voor buitenlandse minderheden mag de arbeidsmarkt niet ongemoeid laten. (F. Bovenkerk, Een eerlijke kans.)	3	13	1987	AST	15-18
Boekbespreking „Taal- en cultuurgevoelig onderwijs voor immigrantenkinderen”. (J. Leman red.)	4	18	1988	AST	19
Boekbespreking. Onderwijs en vorming voor laaggeschoolde jongeren.	5	24	1989	AST	19
Huisvesting: in wiens belang?	5	25-26	1989	LM	7-8
Stads(v)lucht maakt vrij.	5	25-26	1989	AST	14-15
Twee brochures over armoedebestrijding in Brussel.	7	33	1991	AST	20-21
Een werkboek participatie van kansarmen.	11	51-52	1995	AST	15-16

<i>Titel</i>	<i>jaarg.</i>	<i>nr</i>	<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
In Bara II botsen kwaad en goed. Een bestemmingsplan vol mysteries. (Een trein van Troje.)	13	59	1997	MA	32-33
Leren participeren of de onderschatte mogelijkheden van buurtwerk. (Informeel Leren.)	14	63	1998	AST	27-30
Dirk Geldof over zelfbeperking in de risicomaatschappij.	15	67	1999	AST	34-36
Niet meer maar beter. Dirk Geldof over zelfbeperking in de risicomaatschappij, deel 2.	16	68	2000	AST	31-34
Basiseducatie en actieve welvaartsstaat. Een boekbespreking. (Het Pomphuis van de 21ste eeuw.)	16	70	2000	AST	28-31
Hartmans „democratie van de grote bekken”. Een bespreking.	17	72	2001	AST	35-38
Een beeld van een buurt, Molenbeek-centrum door de ogen van zijn bewoners.	19	75	2002	JMD/GDP	30-34

6. Opbouwwerk internationaal

Problemen van de volkshuisvesting: een aanpak uit Boston (VSA)	1	0	1984	WQ	9-10
Problemen van de volkshuisvesting: een aanpak uit Boston (VSA)	1	1	1985	WQ	8-9
De Haagse stadsvernieuwing: uitgangspunten en doelstellingen.	3	12	1987	WQ	16
Berliner Luft.	3	14	1987	AST	2
Behoedzame stadsvernieuwing in Berlijn.	3	14	1987	WQ	3-5
S036 en de vereniging S036.	3	14	1987	JM	6-7
Halen de Berlijnse huurders hun slag thuis.	3	14	1987	WQ	8-9
De Kiezschnle in Kreuzberg. Onderwijsvernieuwing in een multiculturele omgeving.	3	14	1987	AST	10-12
Echte vrouwen zijn het niet ...	3	14	1987	RS	13
Studenten en Bewoners 1 front.	3	14	1987	WQ	14-16
This must be Belgium.	3	14	1987	AST	17-18
Een colloquium op bezoek. (L'espace - rue et l'habitant.)	3	14	1987	WQ	10
The house they left behind. Een verhaal van de Docklands.	5	22	1989	TR	10-13
Developpement social des quartiers. Een nationale blauwdruk.	5	25-26	1989	TR	3-5
Nord / Pas-de Calais. Een mogelijke groeipool.	5	25-26	1989	TR	6
Even voorstellen: D.S.Q. in Fort Nieulay, Grande synthe en Lille-sud.	5	25-26	1989	AST	7-10
Lille-sud: een staalkaart van D.S.Q.-activiteiten.	5	25-26	1989	AST	11-12
Een leerwerkplaats ten behoeve van stadsvernieuwing.	5	25-26	1989	AST	13
Een tussentijdse balans uit Fort Nieulay.	5	25-26	1989	AST	17-18
D.S.Q.-culturele initiatieven.	5	25-26	1989	TR	19
Enkele kanttekeningen bij Franse D.S.Q.-model.	5	25-26	1989	AST	20-21
Bewonersbeheer in de gesubsidieerde huursector van de Engelse huisvestingsmarkt.	6	28	1990	MB	4-8
Inleefervaringen in Marokko georganiseerd door Welzijnszorg.	6	30	1990	JM	18-20
De Gecekondus en Brusselse Turkse migrantenwijken: allebei „Arabes”?	7	32	1991	AG	3-9

<i>Titel</i>	<i>jaarg.</i>	<i>nr</i>	<i>jaar</i>	<i>aut.</i>	<i>pag.</i>
Het Nederlandse beleid en de aanpak van kleine criminaliteit.	8	38	1992	KD/CN	16-18
Het (criminaliteits-) preventiebeleid in Frankrijk.	8	38	1992	KD/CN	19
Sociale vernieuwing en sociale stadsvernieuwing in Amsterdam.	10	46	1994	x	12-14
Veiligheid en leefbaarheid in het stadsdeel de Baarsjes.	10	46	1994	x	15-19
Buurtontwikkelingsmaatschappij Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt.	10	46	1994	x	20-21
Amsterdams Centrum Buitenlanders.	10	46	1994	x	22-24
De Straat: meldpunt woonomgeving en sociale veiligheid.	10	46	1994	x	25-28
Buurtontwikkeling in Groot-Brittannië.	10	49	1994	JL	25-30
Op verkenning in Parijs.	14	64	1998	AST	17-20
Werk maken van werk. Twee voorbeelden uit de Parijse metropool.	14	64	1998	AST	21-24
Le grand projet urbain.	14	64	1998	AST	224-27
Sociale verdringing in Stads-kernen. Manchester, Brussel en Barcelona.	17	71	2001	GD	14-19
Marokkaanse buurtvaders.	18	74	2002	KVL	17 -
Interculturele ouderenzorg in Utrecht, een studiebezoek.	19	75	2002	MDB	27-29

7. Dossiers

Dienstencentra voor senioren in opbouw.	1	2	1985	x	12-17
Voorstelling Brusselse Opbouwwerkprojecten.	1	4	1985	x	6-24
Werken en wonen in Brussel. (dossier)	2	3	1986	x	51 pp/
Dienstencentra voor bejaarden in Brussel. (katern)	2	5	1986	x	24 pp.
Opbouwwerk Berlijn. (katern)	3	14	1987	x	20 pp.
Wonen en woonzekerheid van migranten in Brussel. model huurdersunie in de kijker. (dossier)	3	15-16	1987	x	89 pp.
Huurdersunies in de kijker: Verslag van een studiedag.	4	17	1988	x	3-13
Opbouwwerk in Brussel: een plaats en een toekomst! (dossier)	4	20-21	1988	x	43 pp.
Une développement peu banal! D.S.Q. Buurtontwikkeling in Frankrijk. (katern)	5	25-26	1989	x	24 pp.
Een plaats voor de huurdersverenigingen te Brussel?! (katern)	6	28	1990	x	16 pp.
Buurtontwikkeling in Brussel. (dossier)	7	34-35	1991	x	95 pp.
Opbouwwerkprojecten van RisoBrussel gesubsidieerd in het kader van het decreet op het maatschappelijk opbouwwerk. (dossier)	8	36-37	1992	x	11-37
Preventie kleine criminaliteit. Met het verslag van een onderzoek in de Brusselse vijfhoek. (dossier)	8	38	1992	KD/CN	39 pp.
Meerjarenplan 1992-1996	9	39-40	1993	x	67 pp.
Sociale wijkontwikkeling in Brussel: een haalbare kaart?! (dossier)	9	43	1993	x	42 pp.
Kuregem compacte stad, een pleidooi voor een geplande menging van activiteiten. (dossier)	9	44-45	1993	TL/EL	94 pp.
Stadsvernieuwing, buurtbeheer en preventie van onveiligheid. Een studiereis naar Amsterdam en Utrecht.	10	46	1994	JL/AST	11-28
Dossier Dienstencentra.	10	47-48	1994		17-48

De Transitwijk in Schaarbeek. (katern)	11	51-52	1995	KR/CN/AST	16pp.
Meerjarenplan 1997-2001.	12	58	1996	x	83 pp.
Faut Le Fer, een invoegbedrijf op de pechstrook. (dossier)	13	61	1997	DS/AST/KV	I-XVI
Wijkontwikkeling en bewonersparticipatie. (Studiereis Parijs - verslag)	14	64	1998	AST	16-27
10 jaar Brusselleer. 10 vragen. Denken jullie mee? (dossier)	16	70	2000	x	32 pp.
Opbouwwerk in Brussel. (dossier)	17	73	2001	x	46 pp.
Naar een nieuw meerjarenplan, verslag van een studievoormiddag (01.03.2002)	19	75	2002	x	4-26

Auteurs

AB	Anne Bogaert	GDv	Guy Devroede	MA	Manu Aerden
AD	Ann Daniëls	GM	Georges Meekers	MB	Michael Burbidge
ADB	André De Bisschop	GL	Greta Leire	MBD	Maria Bouverne - De Bie
ADs	Andre Desmet	GV	Geert Vandenhouwe	MD	Mark Dubois
ADG	Antoon De Geest	GVe	Griet Verschelden	MDB	Michèle De Baere
ADW	Annemie Dewaele	GVR	Gert Van Ransbeek	MdF	Mirjam du Fossé
AG	Antoon Gailly			MDm	Michel Demol
AGO	Anjes Goris	HD	Hilde Desmet	MG	Maya Goossens
AL	Alain Leduc	HG	Hilde Geens	MJ	Mattie Jacobs
AM	Ann Meeus	HM	Herman Montesinos	MJa	Marc Jacobs
AMa	Albert Martens	HW	Hedwig Wouters	MR	Marcel Rijdsams
AP	Annemie Poot			MVE	Myriam Vanden Eede
AS	Anny Stevens	IG	Ilse Grieten		
AST	Alain Storme	IW	Ilse Wauters	NB	Nicole Brasseur
				NFH	Nationale Federatie Huurlersverenigingen
BH	Bernard Hubeau	JB	Jan Boon		
BM	Bea Morissens	JC	Johan Clycq		
BV	Bruno Vinikas	JDC	Johan De Clus	OM	Omer Mommaerts
BVL	Bruno Van Loo	JJ	Joke Jacobs		
		JL	Jole Louwagie	PG	Peter Goris
CC	Carlo Cressato	JLc	Jeroen Lescrauwaet	PM	Pascale Mistiaen
CD	Chille Deman	JLI	Jean Lievens	PV	Patrick Verhaeren
CDS	Claudia De Smedt	JLP	Jean-Louis Pirotin		
CE	Christian Eliaerts	JM	Johan Martens	RB	RisoBrussel
CK	Christian Kesteloot	JMD	Jean-Marie Desmedt	RM	Reej Masschelein
CN	Chris Naegels	JP	Johan Proot	RS	Rita Stroobants
CVR	Catherine Van Ranst	JR	Johan Robert	RVD	Rik Van Den Bussche
		JRa	Joan Ramakers		
DA	Daniël Alliët	JRo	Johan Rosiers	SD	Steven Degraeve
DJ	Danny Jacqmot	JS	Joris Scheers	SS	Sara Schwab
DS	Daisy Scholts	JV	Jan Vandekerckhove		
DV	Dirk Vanopbroecke	JVP	Jurgen Van Poecke	TG	Thierry Goossens
DVV	David Van Vooren	JW	Johan Willems	TL	Tom Lagast
				TR	Tom Raes
EC	Eric Corijn	KD	Katelijne Decanniere	TVH	Tineke Van Heesvelde
ECh	Etienne Christiaens	KR	Kris Rens		
ED	Eddy Deruwe	KV	Kristien Vermeersch	VA	Vic Anciaux
EDP	Eva De Pauw	KVL	Katleen Vanlerberghe	VD	Veerie Depoorter
EL	Evert Lagrou	KVR	Katrien Van Ryssen	VS	Vincent Sennesael
ER	Erik Roelandt			VVL	Veerie Van Leeuw
EVL	Erik Van Leuven	LDK	Ludo De Kock		
ET	Erwin Thevissen	LH	Luc Hermans	WB	Wendy Braeken
		LHO	Lies Houben	WD	Walter Delannoy
FM	Freddy Merckx	LK	Liesbeth Kenens	WE	Wim Embrechts
		LM	Louis Michielsens	WG	Walter Gansemans
GD	Gwendoline Daems	LN	Luc Notredame	WQ	Walter Quix
Gdo	Gilbert Dooghe	LR	Lut Rutters		
GDP	Geert De Pauw	LS	Ludo Smeekens		

Gemeenteraad van Brussel
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100

OPBOUWWERK

BRUSSEL

17

BIJZONDERE UITGAVE VAN DE BRUSSELSCHIEDEN
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100

Gemeenteraad van Brussel
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100

OPBOUWWERK

BRUSSEL

20-21

20-21

BIJZONDERE UITGAVE VAN DE BRUSSELSCHIEDEN
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100

Opbouwwerk Brussel

Nieuws uit Riso en projecten

50

Gemeenteraad van Brussel
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100

Opbouwwerk Brussel 69

Nieuws uit RisoBrussel

Gemeenteraad van Brussel
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100
 1000-1100, 1100-1100

Sociale cohesie en het waardendiscours

Geen ethisch baldakijn in Brussel

Van mij wordt verwacht dat ik als „generalist” reageer op de voorbereidende teksten. Mijn achtergrond is die van parapoliticus en sociaal ondernemer *en* wetenschapper gezien mijn hoop om na dertig jaar in de praktijk, zoals mijn collegae-observatoren, ooit nog eens een doktoraat in de sociologie te schrijven. Als ik vanuit deze achtergrond de teksten lees dan kan ik de externe analyse grotendeels onderschrijven, en mis ik tegelijk een aantal zaken om de strategische doelstellingen te kunnen evalueren of daarbij bedenkingen te formuleren. In de strategische beleidsontwikkeling heb je naast de externe analyse ook een interne omgevingsanalyse van doen. Zo ontbreekt er een analyse van het politieke systeem in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest. Inzake interne analyse worden wel een aantal elementen aangebracht, bvb. dat men arbeid en tewerkstelling achter zich wenst te laten omdat dat een terrein is waarop men te weinig greep heeft. In dat verband is de vraag van Peter Goris belangrijk waarom prioriteit gegeven wordt aan leefbaarheid boven kwetsbaarheid of maatschappelijke achterstelling. Maar ik herhaal dat ik niet in staat ben de strategische doelstellingen echt te evalueren.

Een van de zaken die ik vanuit mijn positie als sociaal ondernemer wel belangrijk vind is het waardendiscours, waaraan ik – vergeef mij de scherpe formulering – een grondige hekel heb. Men heeft me gevraagd om een strategische tekst op te stellen voor het Verbond Sociale Ondernemingen en die club heeft de neiging om sterk de nadruk te leggen op waarden. Dat heeft wellicht te maken met de manier waarop pluralisme zich nog altijd moet profileren in een levensbeschouwelijke benadering, waardoor men niet kan voorbijgaan aan de waardendiscussie. De manier waarop deze discussie gevoerd wordt is grof. Ik geef twee recente voorbeelden. Als ik de brief van Verhofstadt lees aan de anders-globalisten rond de zogenaamde „ethische globalisering” en zie wat de Belgische Regering de facto doet onder meer in de Wereldhandelsorganisatie, dan plaats ik daar grote

vraagtekens bij. Zoals ik ook vragen heb bij de open brief van 60 Amerikaanse intellectuelen ter verdediging van de heilige oorlog van Amerika tegen de Islam – in verkorte vorm gepubliceerd in De Morgen. De ondertekenaars zijn niet de eerste de beste. Van sommigen, zoals Fukuyama en Etzioni kan men dergelijke standpunten verwachten. Maar dat ook een Walzer dit ondertekent, dat begrijp ik niet. Men heeft het niet meer over universele waarden, maar enkel nog over Amerikaanse waarden. En wat de Amerikaanse waarden zijn dat weten we uit de geschiedenis van de voorbije 50 jaar. Het lijkt wel alsof één van de voornaamste problemen in deze wereld is dat er een radicaal gebrek is aan „morele overkoepeling”. En dat doet mij denken aan een „hemels baldakijn” dat nu zou moeten vervangen worden door een soort „ethisch baldakijn”. En dat dringt door in het concept „sociale cohesie”. In die zin ga ik akkoord met het onderscheid dat Peter maakt tussen het consensusmodel en het conflictmodel. Ook in de internationale literatuur over sociale cohesie vindt men de stelling terug dat sociale cohesie niet wordt gecreëerd door ons allen zo veel mogelijk te scharen onder een ethisch baldakijn, maar voornamelijk door een goede verdediging van belangen en de realisatie van grondrechten. Natuurlijk kan men stellen dat grondrechten waarden zijn. Hetgeen ik onderschrijf, maar laat ons dan het ethisch baldakijn laten voor wat het is en ons scharen achter de drie basiswaarden waarrond hopelijk nog altijd een consensus bestaat: vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Ik stel voor de sociale cohesie in deze drie basiswaarden te funderen en voor de rest te proberen te ontkomen aan de discussie rond diversiteit, levensstijlen, het opsluiten van mensen in hun culturen, etc. ...

Zijn die basiswaarden nog te realiseren in deze

Foto: Michel Demol

samenleving? Kenmerkend voor de huidige ontwikkeling is hetgeen men globalisering noemt: de economisering, of het feit dat steeds meer diensten en goederen onderworpen worden aan of ingevoegd worden in het marktsysteem, de zogenaamde wetten van vraag en aanbod. Dat zet zich ook door in de manier waarop stadsontwikkeling bekeken wordt, nl. vanuit het ondernemersmodel, of de politicus als ondernemer. Tegelijk worden ondernemers steeds meer politici. Het opbouwwerk kan niet volstaan met de vaststelling van deze ontwikkelingen. De vraag is: aanvaardt het opbouwwerk deze toenemende economisering en gaat het mee in de manier waarop die economisering zich doorzet op de verschillende terreinen zoals het onderwijs of de welzijnszorg (bv. de invoering van allerlei „cheques” met als typevoorbeeld het persoonlijk assistentiebudget). Of doet het opbouwwerk dat niet en gaat het zijn eigen weg waarvan het denkt dat die de beste is. Of nog: wil het opbouwwerk zich daarin positioneren om het te proberen te corrigeren. Dat laatste heb ik te weinig teruggevonden in de teksten: hoe het opbouwwerk zich wil positioneren binnen een ontwikkeling die men niet voor de volle honderd procent onderschrijft maar waarvan men toch wel de voordelen ziet. Wordt er een evaluatie gemaakt van deze ontwikkelingen, met hun voordelen in het kader van de missie maar ook met hun nadelen die, eveneens in het kader van de missie, moeten gecorrigeerd worden? Deze terughoudendheid heeft te maken met de eigen machtspositie, met wat men voorstelt binnen de reële machtsverhoudingen. En dan kan ik mij inbeelden dat de machtspositie van het Vlaamse opbouwwerk in Brussel weinig voorstelt. Ik bedoel, zelfs al heeft mijn Minister als Nederlandstalig lid van het Verenigd College de helft van de bevoegdheden, dat betekent niet dat hij ook de helft van de macht heeft. De positie van Nederlandstaligen in Brussel is wel institutioneel verankerd, maar ze hebben duidelijk niet de macht en dat blijkt ook op zeer veel terreinen.

De vraag voor het opbouwwerk is dan hoe het zich positioneert binnen de driehoek van markt, overheid en gemeenschap. De markt of de economie verwerft een steeds grotere invloed binnen de triade zodat men allerwegen waarschuwt voor een absolute vermarkting van het systeem. En dat terwijl de overheid zich

zogenaamd terugtrekt, dereguleert enz. Ik zeg wel „zogenaamd”. Op nationaal en internationaal vlak mag dat dan zo zijn, in Brussel met zijn Gewest en zijn drie gemeenschappen is het nog altijd de overheid die over een groot aantal zaken beslist. Doch met een hoge mate van politisering, in die mate zelfs dat men zich kan afvragen of er in Brussel wel een maatschappelijk middenveld bestaat dat niet politiek is bezet. Kortom: hoe positioneert het opbouwwerk zich, vanuit zijn eigen missie, binnen (en t.a.v. de ontwikkelingen binnen) de driehoek?

Luc Notredame
Adjunct-kabinetschef GGC

Naar een nieuw meerjarenplan voor RisoBrussel

Discussie

Foto: Michel Demol

Rohnny Buyens

Ik wil in eerste instantie Peter Goris verontschuldigen omdat hij moest lesgeven in Leuven en daar kunnen we hem niet voor tegenhouden. Ik denk dat de vorige sprekers toch wel wat stof hebben gegeven tot discussie en dialoog. Is er iemand die de spits wil afbijten?

Daniel Alliet

RisoBrussel heeft besloten niet rond arbeid te werken. Door in de wijken bezig te zijn zien we dat ook in de scholen ontzettend veel dualisering geproduceerd wordt omdat men er niet in staat is het weten over te brengen dat nodig is om te functioneren in deze kennismaatschappij. Ook het onderwijs is een structurele aangelegenheid waarop het opbouwwerk weinig invloed kan uitoefenen. Bestaat de oplossing er niet in om samen te werken met andere organisaties, om partnerships aan te gaan waarin het dan een rol kan vervullen?

Alain Storme

Ik zit ook met die vraag. We maken een onderscheid tussen leefbaarheidproblemen en achterstellingproblemen voor zover de eerste te maken hebben met problemen die zich in de wijk situeren en die op het niveau van de wijk kunnen opgelost worden. Achterstellingproblemen gaan dan terug op de manier waarop de samenleving gestuurd wordt. Zo zal de sociale politiek de scherpste van de armoede bepalen. Er is dan een armoedeproblematiek in een wijk, niet omdat die mensen daar wonen maar omdat ze bvb. een te laag pensioen hebben. Met onze mogelijkheden en middelen willen wij ons inderdaad beperken tot die leefbaarheidproblemen. Vandaar onze argumentatie om het onderwijs, voor zover het een partner is in de buurt, op haar verantwoordelijkheid aan te spreken in bvb. verkeersveiligheidsdossiers. Het onderwijs reproduceert echter ook kansarmoede. Daar hebben wij dus geen vat op en daar gaan we dan ook afblijven. Idem voor de materie arbeid en tewerkstelling. Misschien is dat ook te ambitieus,

maar wonen is iets cocreets en tastbaar in de wijk. Daar zit natuurlijk ook wel een beleid achter maar de vrijheidsgraden voor een beleid zijn groter in een stad als Brussel om daar effectief iets aan te gaan doen. Dus hebben we ons een beetje teruggetrokken op die leefbaarheidsproblematiek. We zitten daar natuurlijk mee in ons maag want hoe kun je daarmee een structurele benadering aanhouden? Misschien heeft het inderdaad te maken met coalities die we moeten aangaan.

Daniel Alliët

Vanuit de invalshoek achterstelling ga je makkelijker botsen op structurele aspecten en zul je uitgedaagd worden om na te denken wat er aan te doen. Dit wordt moeilijker door op de term leefbaarheid te gaan staan.

Luc Notredame

Dat was de stelling van Peter Goris, waar ik achtersta. In een bepaald woordgebruik schuilt het gevaar dat je de dualisering feitelijk niet meer kunt denken. En dan kom je in een situatie terecht die ik bijna elke dag meemaak. Men vraagt zich vaak af waarom er in Brussel geen geïntegreerd armoedebeleid kan gevoerd worden. Welnu, voor Franstaligen is „*la pauvreté c'est l'impensée*”. We kunnen niet discussiëren met Franstaligen over armoede, omdat zij het concept niet aanvaarden. Ze zullen wel spreken over “la grande pauvreté”, maar dan hebben ze het over dakloosheid. Een geïntegreerd armoedebeleid ontwikkelen in Brussel met alle Brusselse overheden blijkt onmogelijk omdat de Franstaligen dat niet kunnen denken. Volgens hen is het een kwestie van sociale zekerheid, enz. Als men overstapt op het concept leefbaarheid en zodoende de achterstellingproblematiek wat naar de achtergrond verschuift, dan gaat men mee in die redenering dat armoede niet meer gedacht kan worden. En dat is een gevaarlijke tendens. Het geeft aan dat het in Brussel onmogelijk is om een geïntegreerd armoedebeleid te voeren waarbinnen men ook in achterstelling zou kunnen denken en waar men dan vanuit een denken rond achterstelling zou kunnen inpijken op een armoedebeleid. Wij hebben een ordonnantie die zegt dat er jaarlijks een regionaal armoederapport moet komen. Dat kan, maar de Verenigde Vergadering vraagt het Verenigd College ook concrete voorstellen te doen, en ook zij doen voorstellen. Wij zijn evenwel niet

in staat om een visie te ontwikkelen omdat de GGC uiteindelijk zeer weinig bevoegdheden heeft, en al zeker niet op het vlak van huisvesting, onderwijs, enz. die behoren tot de bevoegdheid van andere overheden. Als je die probeert samen te brengen, dan blokkeert dat. Omdat de Franstaligen dat niet willen bekijken. Met de verschuiving van leefbaarheid naar achterstelling speelt men eenzelfde spel. Op een totaal andere manier weliswaar, maar het effect is hetzelfde.

Werner Van Mieghem

Is dat niet een beetje simpel gezegd? Je stelt dat de GGC weinig macht heeft, maar het is toch zo dat de ministers die fungeren binnen de GGC ook op het niveau van het Gewest bevoegdheden hebben, bvb. inzake huisvesting.

Luk Notredame

We proberen nu op het niveau van de GGC om de huisvestingsproblematiek op een andere wijze te benaderen. Wij hebben immers wel de bevoegdheid inzake thuislozenzorg. Heel de configuratie van het onthaalbeleid zit in de GGC. De Cocof heeft haar onthaaltehuizen, de VGC en de Vlaamse Gemeenschap hebben een aantal voorzieningen, maar men is het er over eens dat het de bevoegdheid is van de GGC om de zaak te coördineren. Wat steeds duidelijker wordt is dat de thuislozenzorg aan het dichtslippen is omdat aan de huisvesting te weinig gedaan wordt. En dus is er via deze omweg een mogelijkheid om de minister van huisvesting Hutchinson te interpellieren. Maar als we, als GGC, in uitvoering van de opdrachten die ons zijn toegewezen, het armoedebestrijdingsbeleid dat wordt gevoerd willen evalueren, dan weigert Hutchinson ons de noodzakelijke informatie ter beschikking te stellen. Huisvesting wordt op een andere manier benaderd dan vanuit armoede of wat „*la grande pauvreté*” wordt genoemd. Dat weigert hij gewoon.

Reej Masschelein

De structuren voor interministeriële samenwerking veranderen regelmatig van naam. Vroeger was er het GIASSt, nu het Gesso (Gewestelijke instelling voor stadsontwikkeling). Het Gesso heeft de bedoeling om op semi-kabinetsniveau meer integratie van beleid te realiseren. Vroeger werd een en ander belemmerd door de hokjesmentaliteit

van de bewindsvoerders. Zitten daar nu meer kansen in? Welke zijn de ervaringen hiermee?

Mathieu Voets

Ik wil gewoon wijzen op een belangrijke evolutie. Het Gesso is een vzw geworden, uiteraard met een aantal overeenkomsten en dwarsverbindingen naar het beleid. Als concept is het een zelfstandige organisatie met een ander statuut. De vroegere Intergewestelijke ministeriële Afvaardiging was veel sterker gekoppeld aan het beleidsniveau. Het is nog te vroeg om te bepalen welke impact dit orgaan zal hebben op het beleid.

Manu Aerden

In het kader van de wijkcontracten ervaren wij in Anderlecht toch wel een grotere impact van het Gesso. Mij verwondert de uitspraak dat er aan Franstalige zijde geen visie op armoede als dusdanig zou zijn. Mijn contacten op lokaal niveau spreken dat tegen.

Luc Notredame

Ik wil benadrukken dat die analyse van armoede als „*l'impensée*” van de Franstaligen een analyse van de Franstaligen zelf is. Het zijn niet de Nederlandstaligen die zeggen dat de Franstaligen daar niet over willen praten. Het is Andrea Réa die op een bepaald moment die analyse gemaakt heeft. Men wenst niet te denken in termen van armoede. Men heeft een heel sterk voluntaristische instelling.

Geert Rouckaerts

Ik zit een beetje met de vraag rond dat politiek ondernemerschap. Waar wij in het verleden vanuit de particuliere sector nogal vaak aangever geweest zijn van een aantal trends waarop dan politiek werd ingespeeld, lijkt het nu andersom. Nu is het de overheid die aangeeft wat belangrijk is en hoe het moet aangepakt worden. Wij lijken als particuliere sector alleen nog te kunnen inspelen op wat de overheid aangeeft en binnen de lijnen die zij trekt. Ik heb het soms moeilijk met een zekere wispelturigheid, met een gevoel speelbal te worden van een overheid die nu eens zus zegt en dan weer zo. Ik spreek vanuit de minderhedensector en verwijs concreet naar plannen rond de afstemming van de minderheden-sector met de samenlevingsopbouw.

Alain Storme

Als ik daarjuist over de overheid als ondernemer sprak had dat wel degelijk te maken met de tegenstelling tussen de overheid als herverdelers versus de overheid die ervoor moet zorgen dat zijn stad zo goed mogelijk gepresenteerd wordt om kapitaalsstromen af te buigen. In uw optiek is de overheid meer iemand die dirigent speelt, die stuurman is. Dus zit je eerder in de discussie omtrent de verhouding particulier initiatief-overheidsinitiatief. Ik denk dat we die twee discussies misschien wel uit mekaar moeten houden.

Luc Notredame

Ik denk ook dat het onderscheid fundamenteel is. Nu, de problematiek van het maatschappelijk middenveld in Brussel herken ik niet. Ik vraag me af of dat in feite wel bestaat. Van de Franstaligen krijg ik daar nooit antwoord op. Ik ben geen Brusselaar, ik woon niet in Brussel, maar telkens ik de vraag stel wordt ze afgewezen. In een debat tijdens de Vormingsdagen voor maatschappelijk assistenten georganiseerd door de Federatie van de Centra voor Maatschappelijk Werk heeft men die problematiek aangeraakt. Men raakt nergens wanneer het gaat over de vraag naar de invloed van het maatschappelijk middenveld - en daarbinnen van de beroepsgroepen - op de sociale politiek op het niveau van het Brussels Gewest. Laat ons even het federale en het internationale niveau buiten beschouwing laten. Wat is nog de rol van de beroepskrachten in de complexe institutionele structuur van Brussel? Je kan de zaak verruimen: wat is de rol van de sociale ondernemers in Brussel, welke is hun autonomie? Deze is zeer beperkt. Op gevaar af in conflict te komen met hun beroepskrachten gaan sociale ondernemers steeds meer denken in termen van management, waarbij de specifieke beroepskennis en -fierheid en -code enkel nog beschouwd worden als een competentie die moet gemanaged worden. Deze tendens zit binnenin het maatschappelijk middenveld en je kan je afvragen in welke mate men het hiermee de overheden waarmee men moet onderhandelen niet gemakkelijk maakt. Zij leggen immers kwaliteitscriteria op die voornamelijk zijn omschreven in economische termen zoals inputs, outputs etc. Het management van de sociale ondernemingen gaat daarin mee. Men stelt zich relatief zwak op. Hoe meer men in de richting gaat van

management, hoe meer er gepraat wordt over waarden. Vreemd! Dus, stop met het overbenadrukken van het waardendiscours en stop het benaderen van het maatschappelijk middenveld en alles wat daarin functioneert als een aanbieder als een ander. Wat is uiteindelijk nog het onderscheid tussen dit aanbod en gelabelde marktdiensten. Als de overheid zegt: dit zijn de criteria en organisaties krijgen een officieel label – een groen, een kwaliteits- of een welzijnslabel, het maakt niets uit – dan is er voor haar geen prioriteit meer tussen gelabelde marktdiensten en het gemanaged maatschappelijk middenveld. Terwijl dat middenveld nog steeds als concurrentievoordeel naar voor schuift dat het waarden verdedigt. Hier klopt iets niet. Kortom, externe Nederlandstaligen hebben de indruk dat de politiek in Brussel niet enkel de marges aangeeft, maar vooral heel het maatschappelijk leven doordringt en het zijn wetten oplegt. In Brussel zeggen de Franstaligen in discussies met de sector: wij zijn de baas en jullie moeten doen wat wij zeggen. Het is iets dat men in Vlaanderen niet hoort, of op een andere manier.

Rohnny Buyens

Om het debat niet tezeer op deze materie toe te spitsen, zijn er ook nog vragen rond participatie? Daarrond werden ook heel wat aanzetten gegeven.

Reej Maschelein

Misschien moeten we de discussie rond waarden koppelen aan die rond belangen en komen we daar een eind mee verder. Ik denk ten tweede dat je een strategische doelstelling rond participatie moet formuleren omdat de gelegenheid die zich voordoet om te participeren in nieuwe participatiestructuren een beetje het resultaat is van inspanningen die je daarvoor geleverd hebt. Je kunt je daaraan niet onttrekken. Maar meteen zit daar het grote gevaar in dat je gerecupereerd wordt. Je gaat dan eenzelfde discours voeren; Je gaat meer berekende woorden gebruiken; je gaat misschien de meest achtergestelden uit het oog verliezen. Ik denk dat je daarop als instituut maar ook als individueel werker bedacht moet zijn.

Alain Storme

Aan participatie en aan de geconstateerde evolutie in de richting van interactieve beleidsvoering zitten een viertal gevaren vast. Een eerste gevaar

is dat die interactieve beleidsvoering door de overheid kan gehanteerd worden om in een vroeg stadium van beleidsvorming consensus te verkrijgen. Burgers worden namelijk steeds mondiger en gaan naar de Raad van State of het Hof van Straatsburg en andere supranationale instellingen om hun gelijk af te dwingen, zelfs op een ogenblik dat de beleidsvorming reeds zeer gevorderd is. Ten tweede moeten we in processen van participatiedemocratie waarschuwen voor de macht van procesbegeleiders. Er kan uiteindelijk heel wat macht in handen gegeven worden van mensen die zich vanuit hun positie kunnen onttrekken aan democratische controle. Zij kunnen inspraakprocessen sturen, agenda's bepalen, besluiten filteren etc. ... Dit hoeft niet zo te zijn, maar we moeten ons wel bewust zijn van een mogelijk gevaar. Ten derde zit je met een sociologische paradox. Participatiestructuren, ingesteld om de afstand tussen beleid en burgers te overbruggen, kunnen die afstand vergroten wanneer het enkel instrumenten zijn die appeleren aan burgers die het reeds goed kunnen zeggen. Mensen die niet zo goed ter tale zijn vallen dan nog meer uit de boot. Hun belangen moeten gewaarborgd blijven. Vandaar de noodzaak om daarrond na te denken en creatieve formules te vinden. Participatie kan ten vierde ook een vorm van corporatisme stimuleren. In die zin dat het beleid discussies doelbewust gooit in de samenleving en de eigen verantwoordelijkheid inzake beleidsvorming overlevert aan de greep van machtsgroepen. Dit alles stelt eigenlijk het probleem van de spanning tussen een representatieve en een participatieve democratie. De representatiedemocratie is zeer sterk geïnstitutionaliseerd en omspannen door een web van wetten en regels. Het is bvb. niet toevallig wanneer het gaat om adviesraden in de sociale huursector, om vanuit een representatiereflex heel veel belang te gaan stellen in het verloop van verkiezingen: wie mag gekozen worden, hoe oud moet die persoon zijn, hoe lang moet hij huurder zijn etc. Dit is precies de kracht van de representatiedemocratie, dat er procedures zijn en dat de democratische controle gewaarborgd blijft. In de participatiedemocratie verloopt alles blijkbaar wat chaotischer met minder afspraken. In zo'n situatie kan macht onbeperkt werken omdat er geen procedures zijn waarmee controle kan uitgeoefend worden. Het is

in die spanning dat er moet nagedacht worden over een combinatie tussen de twee.

Rik Baeten.

Volgens mij zijn de strategische doelstellingen nog onvoldoende uitgewerkt. Er wordt niet in aangegeven wat nu precies de rol van RisoBrussel zal zijn en wat concreet gaat gebeuren. In het Engels spreekt men over empowerment. Er is nog geen equivalent voor dit woord in het Nederlands. Dit woord geeft goed weer welke rol het opbouwwerk kan spelen. Opbouwwerk moet zich eigenlijk en vooral concentreren op het begeleiden, het vormen van doelgroepen, van mensen om mondig te zijn. De eigenlijke rol van het opbouwwerk in het kader van de doelstelling democratische wijkontwikkeling is empowerment.

Griet Verschelden

Ik denk dat dit correct is indien empowerment ook structureel bekeken wordt, indien het niet alleen betekent: een stem geven aan doelgroepen, maar ook dat het debat over participatie zo opengetrokken wordt dat opbouwwerkers en beleidsmensen op een andere manier gaan kijken naar de doelgroepen zodat ze er eigenlijk zelf iets uit halen.

Manuel Chigvero

Waarom worden instrumenten van participatie anders bekeken binnen het middenveld? Het middenveld gaat oordelen over de doelgroep. Ik heb geleerd dat participatie een vorm is van communicatie waardoor een wisselwerking ontstaat in de informatie naar mekaar toe. Ik kan me niet vinden in de analyse van Alain dat ge moet oppassen met participatie of het laten participeren van de doelgroep. Participatie is een groeiproces die we kansen moeten geven. Het is een groei om tegenstellingen te kunnen verwoorden. Dertig jaar geleden had de middenklasse niet dezelfde instrumenten om te participeren die ze nu heeft. Laat het aan de doelgroep over om de waarde van dergelijk instrument te beoordelen.

Alain Storme

Het was helemaal niet mijn bedoeling om doelgroepen buiten participatiestructuren te houden. Ik wilde gewoon wijzen op de gevaren rond participatie vanuit een interactieve beleidstrend: hoe kan participatie door het beleid gehanteerd worden.

Vandaar het belang van de term empowerment: er voor zorgen dat sommige groepen voldoende sterk worden opdat ze uiteindelijk, zoals Chinezen zeggen, zelf zouden kunnen vissen. Ik ga volledig akkoord met wat Rik zegt. In Opbouwwerk-Brussel hebben we een bespreking gewijd aan het boek *Sociaal Kapitaal en democratie* waarbij we heel duidelijk de term empowerment naar voor geschoven hebben ten nadele van de term sociale cohesie waaraan gevaren vasthangen waarop Luc reeds uitdrukkelijk gewezen heeft. De strategische doelstellingen moeten inderdaad nog geoperationaaliseerd worden. Ik zal een concreet voorbeeld geven. In het kader van de wijkcontracten is er in de Noordwijk een Plaatselijke Commissie voor Geïntegreerde Ontwikkeling opgericht. Het instrument werd via een nieuwe ordonnantie verder aangescherpt. We zien ook dat dit instrument door de overheid op een bepaalde manier gehanteerd wordt. Ik denk dus dat het onze opdracht is om in de concrete praktijk te kijken hoe het er daarbinnen aan toe gaat. Is het bvb. normaal dat een beleidsmaker, in casu de schepen, ook voorzitter is van een adviesinstrument die haar moet adviseren? Dat is blijkbaar allemaal evident. Voor mij is het dat niet. Is het normaal dat ter plekke „uitgevonden” wordt wat in het verslag zal opgenomen worden en wat niet, wie er mag stemmen en wie niet? Ik denk dat het aan ons is te zeggen dat dit instrument moet werken volgens een bepaalde procedure. Ik zou dat onze beweging naar boven noemen. Daarnaast moeten wij er inderdaad voor zorgen dat bewoners die in de Noordwijk voor bepaalde belangen opkomen in dat instrument gaan zetelen, dat die empowered worden, voldoende macht verwerven om daar hun belangen te verdedigen. Eenzelfde concretisatie moeten we doorvoeren in de kwestie van de adviesraden in de sociale huisvesting. Ook daar starten we met een lege doos, met een mooie tekst waarin naar omkadering en voorwaarden opdat dat instrument goed zou functioneren, eigenlijk nog niets voorzien is.

Omer Mommaerts.

Ik zit met twee vragen. Een rond participatie en de rol van de vrijwilliger in het opbouwwerk. Het opbouwwerk is nogal sterk geprofessionaliseerd. Ik worstel steeds met de vraag: hoe kan men professioneel zijn, maar tegelijkertijd vrijwilliger, die niet professioneel is, die niet mondig is. Keuze

voor de allerzwaksten blijft in die context altijd een probleem. Participatie heeft te maken met zich uitdrukken, met woorden, is verbaal. De mensen uit de Anneessenswijk drukken zich niet altijd verbaal uit. Die spreken met hun handen en hun voeten. Daarom moet ook gezocht worden naar actiemiddelen die vanuit hun belangen vertrekken en waaraan dan geleidelijk aan gewerkt wordt. Ik kom uit de vakbondswerking. Daar legt men natuurlijk soms de andere klemtoon. Men laat er de mensen manifesteren en actievoeren en men vergeet soms de uitleg waarom dat allemaal gebeurt. We moeten de middenweg zoeken. In het middenveld, waar de vakbonden deel van uitmaken en waar andere methodes gebruikt worden, moet samenwerking tot stand komen tussen massabewegingen en professionele organisaties zoals het opbouwwerk.

Mijn tweede vraag gaat meer omtrent wat daar straks gezegd werd over de economisering en de positie die men daar tegenover moet innemen. We werden voor de keuze gesteld: ofwel de eigen weg kiezen in functie van een totaal ander perspectief, zoals de antiglobalisten, ofwel de verbetering van het huidige systeem. Ik denk dat ge op beide moet mikken. Het is niet of-of maar en-en. Men moet vanuit een visie durven stellen dat de economie zoals die nu functioneert de kloof tussen arm en rijk nog vergroot en dus een andere vorm van staatshuishouding noodzakelijk maakt. Tegelijkertijd moeten wij als realistische instelling in deze economie starten om ze te verbeteren in het vooruitzicht van een andere economie. Wanneer wij bvb. met de bewonersgroep Anneessens bijeenkomen, is dit niet alleen om petitie te formuleren rond die of die straat, maar we gaan ook naar de betogingen van 13 en 14 december. Concrete stappen worden zo in een grotere context geplaatst. Die regelmatige confrontatie van waar we nu mee bezig zijn en waar we naar toe willen moeten we opzoeken. Aan ons dan om die context op een eenvoudige, verstaanbare manier over te brengen.

Griet Verschelden

Kort ingaande op uw eerste vraag. In uw vraag geeft ge eigenlijk al een antwoord. Het gaat om een andere manier om naar participatie te kijken. In die zin zijn vrijwilligers niet onprofessioneel of onmondig. Ze zijn op een andere manier mondig en

er moet eigenlijk gezocht worden naar methodes om hun andere perspectieven in kaart te krijgen. Ik denk dat uw analyse juist is waar het betreft: een ander discours voeren over participatie.

Luc Notredame

Ik ben blij dat ik uw verhaal gehoord heb want ik heb altijd de indruk vanuit een ivoren toren naar de wereld te kijken. Ik herken jouw verhaal in mijn manier van denken. We zitten blijkbaar niet zover van mekaar. Met betrekking tot uw eerste verhaal over professionelen, vrijwilligers en cliënten of burgers heeft Ghislain Verstraete enige tijd geleden een prachtig artikel geschreven over de radicalisering van het pluralisme (Alert, december 2001). Daarin houdt hij een pleidooi om binnen organisaties het gesprek tussen die verschillende actoren op gang te brengen. Pluralisme betekent: een dienstverlening kunnen ontwikkelen vanuit een combinatie van die drie perspectieven. Ik herken uw pleidooi ook in de manier waarop hij dat noemt: een „radicalisering van het pluralisme”.

(klankopname: MDm - genoteerd: ast)

Interculturele ouderenzorg in Utrecht

Een studiebezoek

Binnen EVA vzw is men momenteel bezig met het ontwikkelen van een nieuwe buurtdienst in de sector van de aanvullende thuiszorg. In Brussel zijn er op dit vlak nog verschillende blinde vlekken in te vullen; zo zijn er onvoldoende dienstencentra en diensten voor gezinszorg. Het nieuwe project van EVA wil zich expliciet richten naar zowel allochtone als autochtone ouderen en zorgbehoevenden.

In Nederland is men reeds enkele jaren bezig om in het ouderen- en welzijnsbeleid speciale aandacht te besteden aan allochtonen en daarom leek het ons interessant een kijkje te gaan nemen in een initiatief in Utrecht, namelijk Cascade Zorgcentrum West. Daar is men de laatste jaren bezig met een interculturalisatieproject. Op 26 maart trokken we naar Utrecht met een tiental mensen van onder andere EVA vzw, de VGC, de SPA-Agalev-fractie, Almanar, organisaties uit de wijk en bewoners. In het zorgcentrum en in het Dienstencentrum kregen we volgende tekst en uitleg.

Zorgcentrum West Utrecht

De toelichting gebeurt door Wil Keune, algemeen directeur van Zorgcentrum West en door Rudi Vermeulen, projectleider van het interculturalisatieproject.

Situatieschets

Het zorgcentrum is gelegen in de Lombokwijk in Utrecht. Rond deze wijk werd de laatste jaren veel onderzoek gedaan en veel gepubliceerd. Het is een achterstandswijk met veel allochtonen uit de jaren '60 en '70. De wijk telt in totaal 25 000 inwoners. Reeds in de jaren '80 is men begonnen om welzijns- en zorgwerk op elkaar af te stemmen en onderling samen te werken.

In de multiculturele wijk wonen veel Surinamers, Turken en Marokkanen. Zij stelden zich zelf de vraag wat er met hen zou gebeuren als ze oud waren. In de jaren '80 werd immers zeker dat zij niet meer naar hun land van oorsprong zouden

terugkeren maar in Nederland oud zouden worden.

Deze vraag groeide vanuit zelforganisaties en er kon proactief op ingespeeld worden.

Begin jaren '90 werd er vanuit de zelfhulpgroepen een speciale werking opgestart die alle groepen met elkaar in verbinding kon stellen. Ook het Dienstencentrum en het welzijnswerk speelden daarin een rol. Men stelde zich de vraag of bejaarde allochtonen naar een verpleeg- en verzorgingstehuis zouden willen. Daarom organiseerde men kennismakingen vanuit de zelforganisaties met dergelijke vorm van verzorging. Allochtonen hadden een zeer negatief beeld van de Nederlandse ouderenzorg; zij zagen het als "droppen" van ouderen in een verpleeghuis om ervan af te zijn. De kennismaking was dus interessant want zo kon de oorsprong en het ontstaan van de verzorgingstehuizen worden uitgelegd. Door het pensioenstelsel kregen ouderen in de jaren '50 immers de kans financieel onafhankelijk te zijn. Daarenboven was er in diezelfde periode een grote woningnood in Nederland waardoor ouderen ervoor opteerden om samen te gaan wonen en de huizen voor de gezinnen te laten.

Allochtonen zagen zo in hoe de bejaardentehuizen waren ontstaan en dat bejaarden er uit vrije wil voor opteerden. Hierdoor kregen zij een eerder positief beeld.

Gebouw van Zorgcentrum West

Het zorgcentrum is ondergebracht in een voormalig klooster; het gebouw doet al 35 jaar dienst als zorgcentrum en onderging doorheen de jaren tal van verbouwings- en uitbreidingswerken. Aanvankelijk kwamen hier enkel Nederlandse ouderen over de vloer maar aangezien in de wijk 20% van de 55-plussers allochtoon is, wil men daarop inspelen.

Het complex biedt hulp aan bejaarden in 4 stadia:

- bejaarden die thuis zijn en bv. komen eten of naar het dienstencentrum komen;
- bejaarden die zelfstandig wonen in het complex en hulp bij de hand hebben;
- verpleegtehuis: voor bejaarden die hulp nodig hebben;
- afdeling voor dementerenden;

In de eerste twee stadia speelt het dienstencentrum een rol; dit is reeds 30 jaar actief en doet aan open bejaardenwerk.

In het zorgcentrum zijn een aantal functies bij elkaar samen gebracht.

Project interculturalisatie

Dit project wordt in samenwerking met het dienstencentrum gerealiseerd.

Het idee kwam tot stand midden de jaren '90 en groeide vanuit enkele individuele vragen. Het zorgcentrum integreerde de vragen in zijn beleid en samen met zelforganisaties, de provincie, gemeente en zorgkantoor werd het project verder uitgewerkt. In september 2000 ging het eigenlijke project van start en het loopt over drie jaar (nu is men dus halfweg).

Het doel van het project is tweeledig; enerzijds streeft men ernaar om over drie jaar 5 à 10 % allochtone bewoners in het centrum te hebben anderzijds wil men 20 à 25 % allochtone medewerkers hebben.

Men is zich ervan bewust dat de zorgsector een moeilijke sector is om werknemers te vinden maar men wil eraan werken om de zorg aantrekkelijker te maken. Men wil zich niet op één groep doelgroepwerknemers concentreren (vb. Turken, Marokkanen, ...) maar op iedereen. Organisatorisch zorgt dit soms voor aanpassingen omdat het eigen leven van de werknemer belangrijk is. Alles samen en iedereen gelijk is daardoor niet mogelijk, bijvoorbeeld voor feestdagen of culturele barrières. Moslimvrouwen weigerden bijvoorbeeld om mannen te wassen, hetgeen organisatorisch een probleem was. In dit geval gaf de Imam aan dat vrouwen wel mannen mogen wassen als het om een professionele situatie gaat.

Voor het aantrekken van allochtone bewoners is men begonnen met het organiseren van mediterrane

eettafels twee dagen per week. Dit zal men uitbreiden naar elke dag omdat eten en sociale contacten zeer belangrijk zijn. Hierdoor wordt echter ook de drempel naar het zorgcentrum lager gemaakt.

Bedoeling is dat mensen via een gezondheidscentrum in contact komen met de ontmoetingsruimtes. Wanneer later de zorgvraag groter wordt kunnen zij naar het dagcentrum of in een verpleeghuis. Zoals eerder gesteld worden verschillende gradaties van zorg gehanteerd. Centraal hierbij staat de filosofie om mensen zolang mogelijk thuis te laten wonen eventueel met de nodige verzorging of begeleiding. Doorheen de werking wil men anticiperen op individuele noden, men wil verschillende mogelijkheden aanbieden eerder dan voor een homogene groep.

Anderhalf jaar geleden is een Surinaamse werking van start gegaan in het dagcentrum. Momenteel werkt men ook aan de opstart van een Turkse werking, gescheiden voor mannen en vrouwen.

Voorbeelden uit het interculturalisatieproject

Personeel

- mensen zijn gemotiveerd om Arabisch te leren
- er is een anti-discriminatiecode die voor iedereen (personeel, bewoners, bezoekers, ...) geldt. Deze gaat uit van een respectvolle benadering voor iedereen
- er worden allochtone medewerkers, vrijwilligers en stagiairs aangeworven
- er wordt rekening gehouden met feestdagen uit andere culturen

Ruimte / accommodatie

- gebedsruimte
- aangepaste voeding / halal
- nadenken over woonconcept: momenteel is men bezig met de bouw van 38 serviceflats waarbij men rekening houdt met de behoeftes die er zijn. Bijvoorbeeld keuken en woonkamer zijn gescheiden, slaapkamer wordt zo gebouwd dat het bed in alle richtingen kan gedraaid worden, sanitair: douche en wc zijn gescheiden.

Het project is zeer intensief: men moet er veel energie insteken alvorens tot rendement te komen. Er is veel universitair onderzoek aan vooraf gegaan alvorens het concreet te maken.

Financieel

De zorgverzekering betaalt een groot stuk maar er is altijd een eigen bijdrage. Op welzijnsvlak is er een hogere eigen bijdrage.

Men hanteert het principe van sociale woningbouw waar de huurprijzen aanvaardbaar zijn. Vanuit de woningcorporatie krijgt men huisvestingsbijstand; de eigenlijke werken worden door particuliere ondernemingen gedaan.

Dienstencentrum West

Dit DC staat open voor 55plussers en is onderdeel van Stichting Welzijn West. In de wijk van het DC is zeer veel kleur; er wonen vooral veel Turken en Marokkanen. De nieuwe Nederlandse term hiervoor is ZMV: Zwarte, Migranten, Vluchtelingen.

In de jaren '60 kwamen in Nederland veel gastarbeiders die in de jaren '80 sterk te lijden hadden onder de economische crisis doordat zij geen rijkdom / reserve hadden kunnen opbouwen. Nu vallen deze mensen nog steeds tussen twee categorieën; ze zijn nog steeds in 'migratie' en worden niet als Nederlanders beschouwd.

Om deze mensen mee te krijgen in het DC is het belangrijk hen te bevragen en mee te betrekken in de werking. Men mag er niet vanuit gaan dat *de* Turken of *dé* Marokkanen bestaan, het is belangrijk te luisteren naar wat de mensen willen. De werking is zeer simpel begonnen; samen zitten en thee drinken, naar elkaar kijken om elkaar te leren kennen en te leren omgaan met elkaar.

Om het gevoel van betrokkenheid bij mensen te verhogen is het belangrijk om hen een bijdrage te laten betalen, dit zorgt voor binding. Onderweg vallen mensen soms af, hierdoor mag men zich in zijn werking niet laten afschrikken. Met de bijdrages kunnen uitstappen worden georganiseerd of muziek- en dansactiviteiten.

Het DC schakelt sleutelfiguren in om te helpen bij het aantrekken en bereiken van de mensen uit de wijk. Er moet echter opgelet worden met de keuze van deze figuren; niet iedereen die beweert een sleutelfiguur te zijn, is dat ook daadwerkelijk. Bij informele contacten kan een intermediair helpen

om taalbarrières te overbruggen. Mond aan mond reclame kan het DC bij mensen aantrekkelijk maken. Het is belangrijk om veel informatie mondeling te verspreiden omdat een groot deel niet kan lezen of schrijven. De moskee kan een belangrijke plaats zijn om activiteiten aan te kondigen. Het is belangrijk om na te gaan waar mensen in de wijk bij elkaar komen; deze ontmoetingsplaatsen kunnen helpen om mensen te bereiken.

Momenteel zijn vooral Nederlanders de vaste bezoekers van het DC maar stilaan komen er meer allochtonen. Dit zorgt echter voor enkele moeilijkheden met de vaste bezoekers. Deze problemen kunnen opgelost worden met humor (grapjes maken) of door tijdens speciale themaweken mensen met elkaar kennis te laten maken. Zo werd er bijvoorbeeld een reminiscentieweek georganiseerd. Dit is een Engelse methode waarbij herinneringen van vroeger worden opgehaald. Deze methode wordt vooral bij dementerenden toegepast.

Verder zijn er in het DC ook ouderenadviseurs en zijn er wijkinformatiewinkels buiten het centrum. Hierbij is telkens een intermediair mogelijk voor Turken en Marokkanen. De ouderenadviseurs vervullen vooral een doorverwijsfunctie; zij hebben een netwerk ter beschikking. In het DC werken zeer veel vrijwilligers.

In het DC komen normaal mensen vanaf 55 jaar maar hierop is een uitzondering vanaf 45 jaar omdat sommigen op 45 jaar reeds ouder zijn dan anderen. Dit zorgt echter soms voor moeilijkheden omdat deze jongere mensen nog te fit zijn en daardoor anderen niet meer aan bod laten komen. Anderzijds kunnen deze jongere vrouwen eventueel wel ouderen meenemen naar het DC. Brenda, de centrumleidster, besluit door te zeggen dat er eigenlijk geen magisch recept bestaat om een succesvol DC uit te bouwen!

Michèle De Baere
Eva vzw - De Buiteling

Een beeld van een buurt

Molenbeek-centrum door de ogen van zijn bewoners

In het centrum van Molenbeek wonen mensen met de meest uiteenlopende achtergronden samen. In dit boek komen ze aan het woord. Buurtbewoners van verschillende leeftijden en nationaliteiten vertellen over hun leven in deze wijk. Uit meer dan vijftig getuigenissen en een honderdtal foto's van vroeger en nu groeit het beeld van een levendige buurt met een bewogen geschiedenis.

Een mooie geschiedenis te boek gesteld

Een mooie geschiedenis. Toen we twee jaar geleden op zoek gingen naar een manier om een thema van de open monumentendagen aan de buurt voor te stellen, kwamen we op het idee om honderd jaar Molenbeekse geschiedenis te brengen aan de hand van honderd getuigenissen van buurtbewoners. Met die verhalen en vele foto's en documenten konden we in september 2000 een mooie tentoonstelling bouwen. Vele bezoekers spraken ons toen aan: „ik zou u ook nog wel één en ander kunnen vertellen, ik heb ook nog foto's en souvenirs om u te tonen.” Het succes van de tentoonstelling en het enthousiasme van de bezoekers toonden ons dat we via al die interviews eigenlijk op een schat gestuit waren, een schat waar we meer moesten mee doen. Al gauw kwam het idee om een boek te maken. We gingen nieuwe interviews afnemen, trokken met een mini-tentoonstelling de buurt rond en maakten een diamontage die we toonden aan verschillende groepen. En dan eindelijk, nu is ook het boek er, „Een beeld van een buurt”.

Een mooie geschiedenis ook omdat dit boek een geschiedenisboek is geworden, of beter een geschiedenissenboek. De geschiedenissen die we verzameld hebben roepen een kleine eeuw geschiedenis van het centrum van Molenbeek op, het „historische” centrum van de gemeente, dat de afgelopen honderd jaar arbeiders uit Wallonië en Vlaanderen, uit Italië, Griekenland, Turkije, Marokko, uit Kongo en Rwanda, en uit de vier hoeken van de wereld heeft zien door zijn straten trekken.

Die soms ontroerende geschiedenissen leren ons dat wat de kinderen vroeger op straat speelden niet zo verschillend was van wat de kinderen nu spelen. Dat er veel gelijkenissen zijn tussen de soms precieze levensomstandigheden van onze ouders en grootouders, en die van een deel van de huidige buurtbewoners.

Kom, en maak kennis met Amin, die heel zijn leven in de depots van de Priba gewerkt heeft, geniet van de anekdotes van Eddy, Roland, Michel en Mohamed die hun zondagnamiddagen doorbrachten in Cinema Forum of Crystal, of Jamal die tikkertje speelde op het speelplein. Kom binnen in het kapsalon van Pina, en neem plaats in haar zetels in Venetiaanse stijl, speciaal ingevoerd uit Italië. Duw de winkeldeur van Alice open en maak met een kennis met de generaties die haar voorgingen

als bloemist op de Parvis, ruik de duizenden boeketten die daar ooit gebonden zijn. Ontmoet de kinderen van de hele wereld op de speelplaats van het Atheneum. Leer hoe Francois en zijn familie woonde in de Cité van Capellen in 1920, en hoe Eric, een jonge vluchteling, vandaag nog woont in negentiende eeuwse omstandigheden. Lees het fantastische verhaal van Bertje en Gaston, en van al die anderen. Maar ik mag nog niet te veel verklappen. Dit boek is een echte schat.

Ik zou iedereen willen bedanken die met zijn of haar getuigenis dit boek heeft gemaakt. Dank ook aan alle bewoners en aan de verzamelaars die ons hun soms unieke foto's ter beschikking hebben gesteld, in het bijzonder aan Christophe Wallez, Jos Haenen en Jean Boterdael. Dank aan iedereen, personeelsleden en vrijwilligers, die al deze verhalen hebben opgenomen, uitgetypt, vertaald, vormgegeven.

Bedankt ten slotte ook aan de Koning Boudewijnstichting en de KBC, zonder wiens steun dit project niet was mogelijk geweest. Voor de surfers onder ons, de Vlaamse Gemeenschapscommissie heeft ons geholpen om een levendige website te bouwen die de verhalen uit het boek illustreert. Ook bedankt daarvoor, en vergeet zeker niet eens langs te gaan op de website: bonnevie.vgc.be.

Nu rest er u nog één ding: dompel u onder, geniet en leer van deze mooie geschiedenis.

Jean-Marie De Smet,
voorzitter buurthuis Bonnevie.

De geschiedenis van een mooi boek

Een jonge Vlaming wil in Brussel gaan wonen, dicht bij zijn werk. Hij kent de stad niet en op zoek naar een goede buurt om te wonen vraagt hij raad aan collega's. De meningen zijn verdeeld, maar over één ding zijn ze het eens: ga niet naar Molenbeek, de buurt langs het Kanaal. Daar is het gevaarlijk.

Een jonge Kongolees komt als vluchteling in Brussel aan. Hij kent hier niets of niemand, en op zoek naar een kamer spreekt hij andere Afrikanen op straat aan. Probeer eens in Molenbeek, zeggen

ze hem. Daar vind je een levendige buurt, betaalbare kamers en een gemeentebestuur dat het de vreemdelingen niet te moeilijk maakt.

Oud Molenbeek heeft dus niet te klagen over gebrek aan bekendheid. Maar wie kent deze buurt echt?

De eerste jongeman zal, als hij ooit nog de moed opbrengt om in de buurt te gaan wandelen, gauw merken dat er niet achter elke hoek iemand met een getrokken mes klaar staat. Hij zal één van Brussels gezelligste en kleurrijkste buurten ontdekken. De tweede zal, na een paar maanden zoeken naar een woning, constateren dat de kamers die men hem wil verhuren eigenlijk veel te dure, tot woonhokjes vertimmerde krotten zijn, en dat „een levendige buurt” soms ook een eufemisme is voor lawaai en vuil.

Molenbeek-centrum is de buurt rond de Sint Jan Baptistkerk, tussen de Leopold II laan, het Kanaal, de Gentsesteeweg en de grens met de gemeente Koekelberg. De buurt is een onderdeel van Oud Molenbeek (of „Historisch Molenbeek”, zo u wil), de wijken ten oosten van het later verkavelde en meer welstellende Nieuw Molenbeek. Het is, sinds zijn ontstaan als arbeidersbuurt in de negentiende eeuw, één van de armste wijken van het Brussels Gewest, wat zich zowel uit in de woonkwaliteit, de scholingsgraad als het gemiddeld inkomen van de bewoners.

Buurthuis Bonnevie is meer dan 25 jaar actief in deze buurt. In 2000 werden de Brusselse Open Monumentendagen georganiseerd onder het thema „honderd jaar architectuur en stedenbouw”. Omdat wij met het Buurthuis zowel werken aan een verbetering van de leefomgeving (stedenbouw) als aan de verbetering van de woonkwaliteit (architectuur), leek ons dit een ideaal thema om op in te spelen. En omdat de derde peiler van onze werking is dat wij altijd zoeken naar manieren om de buurtbewoners te betrekken bij onze acties, besloten wij om de geschiedenis te brengen aan de hand van getuigenissen van die bewoners. Een paar maand later hadden we een vijftigtal interviews afgenomen, stapels foto's verzameld en met dat materiaal een tentoonstelling opgebouwd. Die liep in september en oktober 2000 en werd een groot succes. Veel bezoekers vroegen om meer, en meer is wat u nu in uw handen houdt. In de loop van 2000 en 2001 namen wij in totaal meer dan tachtig interviews af van mensen die in de buurt wonen of gewoond hebben.

Het verhaal dat dit opleverde is er één dat niet is terug te vinden in de geschiedenisboeken, noch in de cijfers van de laatste volkstelling. Is het dan wel objectief en representatief? Zijn alle bevolkingsgroepen bijvoorbeeld evenredig vertegenwoordigd?

We pleiten schuldig. Als we iemand gingen interviewen was dat niet in de eerste plaats omwille van zijn representativiteit, wel omdat we hem

sympathiek vonden en omdat hij een mooi verhaal te vertellen had. Toch hebben we geprobeerd om via de interviews een zo juist mogelijk beeld te geven van zowel de geschiedenis van de buurt (vandaar een „oververtegenwoordiging” van Belgische bejaarden) als van de huidige bevolkingssamenstelling. Maar onvermijdelijk zijn er lacunes. Waar zijn bijvoorbeeld de Pakistani, de Albanezen en al die andere nationaliteiten, waar de mensen zonder papieren, waarvan er, ondanks de regularisatiecampagne, nog zo velen verscholen in de buurt wonen? Waar is de jonge drugdealer, waar sommigen misschien direct aan denken als ze „Molenbekenaar” horen. Dat er nog zo veel lacunes zijn in dit boek toont in de eerste plaats aan hoe gevarieerd de bevolking wel is. En dat bewijst dan weer dat „de Molenbekenaar” niet bestaat. En omdat de bevolking zo gevarieerd is lopen ook de visies op de buurt zo uiteen. Hoewel er in weinig andere buurten zoveel soorten mensen door mekaar wonen, hebben de meeste bewoners toch vooral contacten met leden van hun eigen groep. En al deze groepen hebben hun eigen, soms tegenstrijdige, belangen. Een multiculturele buurt is dus nog geen multiculturele samenleving.

Ondanks deze verschillen komen een aantal zaken altijd terug. Zo moet je wel gaan denken dat het enigszins besloten karakter van de buurt een zekere dorpse gezelligheid creëert, want zowel de oudere Belgen als de migranten hebben daar de mond van vol. En het is ook opvallend dat het niet alleen de Belgische bejaarden zijn die heimwee hebben naar de goede oude tijd, de migranten van de eerste generatie hebben minstens evenveel weemoed naar de periode waarin de melkboer de melkfles nog op de drempel achterliet. En zelfs de twintigers en dertigers, de tweede generatie, kunnen niet zonder nostalgie spreken over de buurt van hun jeugdjaren. Zoals hun kinderen en de huidige nieuwkomers binnen een aantal jaren ongetwijfeld ook zullen doen.

Ook in de manier waarop nieuwe gemeenschappen zich binnen de wijk proberen te organiseren zijn patronen te herkennen. En het is ook opvallend dat de wijze waarop de nieuwe migranten aankijken tegen de Marokkaanse meerderheid, die stilaan vast verankerd is in Molenbeek en nu ook politiek vertegenwoordigd is, identiek is aan de manier

waarop tot voor kort de Marokkanen spraken over de Belgische meerderheid.

Wat ook altijd terugkomt is de strijd die de bewoners van deze buurt, meestal kleine mensen, hebben moeten leveren of nog leveren om te overleven. Dan merk je ook hoe de geschiedenis zich hier steeds herhaalt, en het is verbazingwekkend hoe letterlijk ze dat soms doet: hoe Francois vroeger woonde in de Cité van Capellen, met negen kinderen in twee kleine kamertjes, en hoe Ahmed met zijn zes kinderen nu gehuisvest is. Hoe de goegemeente vroeger dacht over sommige buurten van Molenbeek, en de huidige publieke opinie over deze buurt.

Dit boek is dus geschreven uit liefde voor een buurt en haar bewoners, en heeft niet de ambitie om wetenschappelijk te zijn. Maar wie er op wil letten zal zelf de verbanden kunnen leggen. Hij zal merken dat de anekdotische verhaallijnen die hier samenkomen uitlopers hebben naar ruimere sociale, economische, historische en stedenbouwkundige verbanden. Hij zal kunnen lezen hoe bedrijven uit de stad trokken, hoe de politiek zijn interesse voor de buurt verloor, hoe catastrofaal de gevolgen van bepaalde visies op stedenbouw voor sommige volksbuurten geweest zijn. Hij zal leren hoe individuen en gemeenschappen zich organiseren om hogerop te geraken in de maatschappij.

Wij hopen dus dat dit boek voor u aangename lectuur zal zijn, maar tegelijk ook een soort handleiding die helpt om te begrijpen wat hier gebeurt. Wijzelf hebben alleszins veel bijgeleerd uit al die boeiende interviews. We hopen dan ook dat die kennis ons zal helpen om te zoeken naar antwoorden op de uitdagingen die de buurt te wachten staan.

Wat staat er ons te wachten? Wie vanuit de buurt over het Kanaal kijkt, zijn rug gekeerd naar de laatste littekens van de „metrowonde”, kan zich daar een beeld van vormen. Links ziet hij het Klein Kasteeltje en de daarachter liggende Chicagowijk. De armste Brusselaars, waar omwille van de pijlsnel stijgende huurprijzen in het centrum geen plaats meer voor is, blijven aangetrokken tot Molenbeek.

Een beetje meer naar rechts, de Vlaamse Poort. Daar is een trendbewuste ondernemer bezig met de verbouwing van een oud appartementsgebouw tot hippe cafés annex woningen. De „Dansaertsfeer” dijt langzaam uit richting Molenbeek. Beide evoluties laten zich voelen. De gemene muur tussen twee oude fabrieksgebouwen langs het Kanaal herbergt aan de ene zijde de dure Afrikaanse kunstcollectie in een hippe loft. Aan de andere kant is het de kale wand van de kamer van een Afrikaanse asielzoeker.

Aan de Molenbekenaars nu om van die twee evoluties het beste mee te pikken.

Geert De Pauw

Het nieuw boek over Molenbeek is te koop in Buurthuis Bonnevie, Bonneviestraat 40, 1080 Molenbeek, Tel.: (02) 410 76 31 voor 15 €, of door overschrijving van 15 € + 3,5 € verzendingskosten op rekeningnummer 001-0558540-90 met vermelding „boek”

Inhoud & Colofon

Editoriaal.	3
Naar een nieuw meerjarenplan. Verslag van een studievoormiddag.	4
Wijkontwikkeling, armoedebestrijding en de rol van het opbouwwerk.	5
De strijd tegen dualisering in tijden van onveiligheid. Een kerntaak voor het opbouwwerk.	10
Participatie in samenlevingsopbouw. Kanttekeningen bij de invulling ervan.	14
Katerne: Opbouwwerk Brussel, vijfenzeventig maal.	K1 - K20
Sociale cohesie en het waardendiscours. Geen ethisch baldakijn in Brussel.	19
Naar een nieuw meerjarenplan voor RisoBrussel. Discussie.	21
Interculturele ouderenzorg in Utrecht, een studiebezoek.	27
Een beeld van een buurt. Molenbeek-centrum door de ogen van zijn bewoners .	30

Opbouwwerk Brussel wordt uitgegeven door het
 Regionaal Instituut voor de Samenlevingsopbouw te Brussel,
 Antwerpsesteenweg 295, 1000 Brussel
 Tel.: (02) 203 34 24, Fax: (02) 203 50 64
 E-mail: risobrusssel@skynet.be, Website: www.risobrusssel.be

© ® 2002 RISOBRUSSEL - Nr 75 Jaargang 19

Artikels:

Maria Bouverne -
De Bie

Michèle De Baere
Geert De Pauw
Jean-Marie De Smet
Peter Goris
Luk Notredame

Griet Verschelden
Alain Storme

Foto's kافت & studiedag:
Michel Demol

Tekstverwerking:
Kristel Van der Borght

Eindredactie:
Alain Storme

Vormgeving & lay-out:
Michel Demol

Drukkerij: ACCO

met medewerking van de
 VERKEERD HOOFDSTEDELIJK GEWEST
 VLAAMSE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE

met de steun van het
 Brussels Hoofdstedelijk Gewest

gesubsidieerd door de
 Vlaamse Gemeenschap

